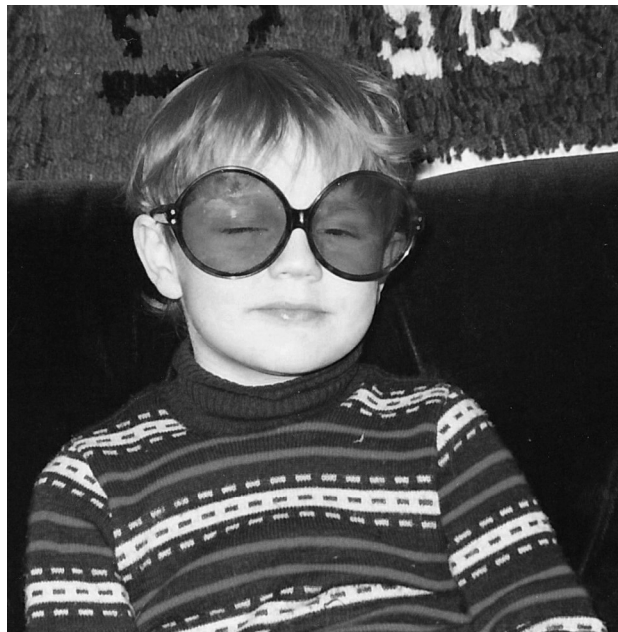

**Miesopettajana
teatteritunnilla**
Sukupuoli tasa-arvoisen kohtelun
näkökulmana

JANNE JOKELAINEN

TEATTERIOPETTAJAN MAISTERIOHJELMA

Miesopettajana teatteritunnilla

Sukupuoli tasa-arvoisen kohtelun
näkökulmana

JANNE JOKELAINEN

TIIVISTELMÄ

Päiväys: 31.3.2016

TEKIJÄ Janne Jokelainen		KOULUTUS- TAI MAISTERIOHJELMA Teatteriohjeittajan maisteriohjelma	
KIRJALLISEN OSION / TUTKIELMAN NIMI Miesopettajana teatteritunnilla; Sukupuoli tasa-arvoisen kohtelun näkökulmana		KIRJALLISEN TYÖN SIVUMÄÄRÄ (SIS. LIITTEET) 54 s.	
TAITEELLISEN / TAITEELLIS-PEDAGOGISEN TYÖN NIMI Taiteellisen työn nimi tähän mahd. teostietoineen (tekijät, ensi-ilta, paikka) Täytä myös erillinen kuvailulomake. Taiteellinen osio on suoritettu TeaKissa ☐ Taiteellinen osio on suoritettu muualla (tekijänoikeuksista on sovittu) ☐			
Kirjallisen osion/tutkielman saa julkaista avoimessa tietoverkossa. Lupa on ajallisesti rajoittamaton.	Kyllä ☒ Ei ☐	Opinnäytteen tiivistelmän saa julkaista avoimessa tietoverkossa. Lupa on ajallisesti rajoittamaton.	Kyllä ☒ Ei ☐
<p>Teatteriohjeittajan maisteriohjeittan seminaarityössä käsittelin poikien opetusta. Tässä työssäni jatkan sukupuolen tutkimista syventymällä teatteriohjeittajien sukupuoleen sekä siihen, miten sukupuoli yhtenä sosiaalisen eronteen rakennelmana vaikuttaa oppilaiden tasa-arvoiseen kohteluun teatteritunneilla.</p> <p>Miehet ovat teatteriohjeittajien joukossa vähemmistönä. Mitä miespuoliset teatteriohjeittajat ajattelevat sukupuolen vaikutuksesta työssään? Miten he käsittelevät sukupuolta tunneillaan, vai käsittelevätkö? Teenkö itse niin? Miten miehenä oleminen vaikuttaa oppilaiden tasa-arvoiseen kohteluun?</p> <p>Työtäni varten keräsin aineistoa haastattelemalla kahta kokenutta miespuolista teatteriohjeittajaa, Lassi Alhorinnettä ja Sami Niemistä. Käyn työssäni dialogia heidän näkemystensä kanssa. Olen poiminut kappaleiden lomaan myös otteita omasta työpäiväkirjastani viime vuosien varrelta. Haastatteluista nousseista teemoista käsittelen näyttelijäntyön opetusta, kosketusta, opettajan seksuaalista suuntautumista sekä mieheyden hyötyjä ja haittoja.</p> <p>Pohjustan haastatteluista nousseiden teemojen käsittelyä esittelemällä keskeisiä teoreettisia näyttämöitä. Kerron sukupuolen lisäksi sukupuolijärjestelmän binaarisuudesta. Oletusarvona on, että sukupuoliä on kaksi, mies ja nainen, ja että ne ovat toisilleen vastakkaisia. Lisäksi kerron heteronormatiivisuudesta, seksuaalisuuden ja sukupuolen suhteesta, tasa-arvosta sekä intersektionaalisuudesta. Viimeksi mainittu tarkoittaa useiden eronteen kategorioiden kuten esimerkiksi iän, uskonnon, kansallisuuden, sukupuolen ja seksuaalisuuden vaikuttamista yhtä aikaa. Keskeisinä lähdeteoksiani ovat mm. Kate Bornsteinin My New Gender Workbook (2013) sekä Arto Jokisen toimittama Mieskysymys (2012).</p> <p>Tasa-arvo ei koskaan ole valmis ja saavutettu asia, vaan se vaatii jatkuvaa ylläpitoa ja tarkastelua. Työni lopuksi totean, että teatteriohjeittajan on hyvä tiedostaa omat sukupuolittuneet ajattelutapansa ja toimintamallinsa. Sukupuoli ei suinkaan ole ainoa sosiaalinen eronteen rakennelma, joka teatteritunneilla vaikuttaa. Kuitenkin oppilaat tulevat teatteriohjeittamiseen varhaiskasvatuksen ja peruskoulun sukupuolittuneesta ilmapääristä, joten sukupuoli on asia, johon jokainen teatteriohjeittaja joutuu ottamaan kantaa. Kun opettaja tiedostaa sukupuolen ja heteronormatiivisuuden stereotyyppiset ja hierarkioita tuottavat vaikutukset, oppilaiden tasa-arvoinen kohtelu mahdollistuu. Tärkeintä on kohdata jokainen oppilas ilman sukupuoleen liittyviä uskomuksia ja ennakkoletuksia.</p>			
ASIASANAT Sukupuoli, teatteriohjeitus, heteronormatiivisuus, miesnäkökulma			

SISÄLLYSLUETTELO

SANKARIPRINSSI?	9
TEOREETTISIA NÄYTTÄMÖITÄ.....	11
Sukupuoli	11
Biologinen ja sosiaalinen sukupuoli	12
Performatiivinen ja koettu sukupuoli	14
Sukupuolijärjestelmän binaarisuus.....	17
Intersektionaalisuus	18
Sukupuoli ja seksuaalisuus.....	20
Heteronormatiivisuus.....	22
Tasa-arvo.....	23
”ONKS TÄÄ NYT TÄN SUKUPUOLEN TAPA REAGOIDA?”	26
Aineiston kerääminen ja työstö	26
Näyttelijäntyön opetus.....	28
Kosketus.....	31
Opettajan seksuaalinen suuntautuminen	37
Mieheys – hyöty vai haitta?	40
Tasa-arvo teatteriopetuksessa	45
LOPUKSI.....	50
Lähteet	52

SANKARIPRINSSI?

Omassa seminaarityössäni (2015) tutkin poikien teatteriopetusta. Pojat ovat teatteriopetuksessa vähemmistönä, ja tavoitteenani olikin selvittää, mitä pojat tarvitsevat opetuksen suhteen. Millaisia taitoja opettaja tarvitsee ollakseen mahdollisimman valmis kohtaamaan pojat? Haastattelin työtäni varten kahta kokenutta opettajaa, Kati Kinnusta ja Isto Turpeista, sekä Mikkelin poikateatterin jäseniä. Käsittelin seminaarityössäni mm. sellaisia aiheita kuin sukupuolisensitiivisyys vs. sukupuolineutraalius, maskuliinisuus, poikakoodi, ja ainokaisteoria. Näihin aiheisiin en tässä opinnäytetyössäni mene kuin ohimennen. Loppupäätelminä esitin, että pojat – kuten kaikki – tarvitsevat kohtelua yksilöinä, eivät sukupuolensa edustajina. (Jokelainen 2015)

Sukupuoliteema jäi kutkuttamaan minua edelleen ja halusinkin vielä jatkaa sen tutkimista tässä opinnäytetyössä. Tällä kertaa tarkoitukseni on syventyä teatteriopettajien sukupuoleen ja siihen, miten se yhtenä sosiaalisena eronteon rakennelmana vaikuttaa oppilaiden tasa-arvoisen kohteluun teatteritunneilla.

Tasa-arvo on itselleni ensisijaisen tärkeä arvo. Tässä opinnäytetyössä käsittelen tasa-arvoa nimenomaan sukupuolten tasa-arvon näkökulmasta. Mitä miespuoliset teatteriopettajat ajattelevat sukupuolen vaikutuksesta työssään? Miten he käsittelevät sukupuolta tunneillaan, vai käsittelevätkö? Teenkö itse niin? Miten miehenä oleminen vaikuttaa oppilaiden tasa-arvoiseen kohteluun?

Uskon lähtökohtaisesti, että sukupuolen vaikutusten pohtiminen lisää tasa-arvoa ja parhaassa tapauksessa vähentää sortoa ja syrjintää. Aihe on minulle henkilökohtaisesti läheinen ja tärkeä, sillä oma kokemukseni sukupuolesta ja siihen sosialisoitumisesta ei ole mennyt niin kuin enemmistöllä minun ikäisistäni, Pohjois-Pohjanmaalta kotoisin olevista miehistä. Olen kokenut sortoa ja kiusaamista erilaisuuteni vuoksi, eikä retkeni ”sukupuoleen” – sinne ja takaisin – ole ollut helppo.

Teatteriharrastuksella oli suuri merkitys oman itsetuntoni ja identiteettini rakentumisessa. Viimein minullakin oli tilaisuus loistaa ja tulla näkyväksi, olla

suosittu ja saada tunnustusta. Minulla oli myös mahdollisuus harjoitella miehenä olemista ”salaa” toisinaan aika stereotyyppistenkin roolien kautta. Koin tämän hyvänä asiana, kunnes teatteri-ilmaisun ohjaajan ammattiopinnoissa alkoi pikku hiljaa tulla sankarien esittämisestä mitta täyteen. Silloin aloin tiedostaa, ettei miehenä oleminen ole niin kapeaa kuin minulle annetuista rooleista olisi voinut päätellä. Halusin kokeilla jotain muuta, herkkää ja haavoittuvaa hahmoa, mutta jouduin silti tekemään rinta rottingilla patsastelevien prinssien ja Kullervojen rooleja. Nämäkin roolihahmot antavat mahdollisuuden monenlaisiin, vivahteikkaisiin tulkintoihin, mutta aina ohjaajan visio ei taipunut sellaiseen.

Teatteri antaa siis kyllä fantastiset keinot käsitellä sukupuolta, mutta vaaditaan ohjaajan tai opettajan taitoa ottaa ne keinot käyttöön. Oma sukupuoli-identiteettiään rakentava ihminen voi rauhassa kokeilla erilaisia rooleja ja etsiä sitä kautta omaa itseään – jos vain ohjaaja suo.

Opinnäytetyössäni käyn dialogia haastateltavien näkemysten kanssa. Väliin olen sirotellut myös otteita työpäiväkirjastani viime vuosien varrelta toimiessani päätoimisena teatteriopettajana lasten ja nuorten parissa. Kun puhun ”oppilaista”, tarkoitan pääsääntöisesti alle 18-vuotiaita ryhmän jäseniä. Oppilaiden nimet on muutettu heidän yksityisyytensä suojelemiseksi.

Teatteriopetuksen näkökulmasta tehtyjä sukupuoleen liittyviä tutkimuksia löytyy kovin vähän. Tanssin ja musiikin aloilta niitä puolestaan on jo kourallinen, uusimpina esimerkkeinä Isto Turpeisen väitöskirja Raakalautaa ja rakkautta (2015), Anna Kuoppamäen Gender lessons (2015), Kai Lehikoisen Stepping Queerly? (2006) ja Teija Löytösen Keskusteluja tanssi-instituutioiden arjesta (2004). Aihe on siis kaikkea muuta kuin loppuun käsitelty.

Sukupuoli ja sen mukaan erottelu on myös asia, jolle ”altistumme” kaikki jatkuvasti jo pienestä pitäen. Oman kokemukseni mukaan sukupuolta pidetään itsestään selvänä ja usein myös vaikeana asiana puhua, koska se herättää voimakkaita tunteita. Lähtiessäni työstämään tätä aihetta uskon, että sukupuoleen liittyvien uskomusten ja käsitysten täytyy vaikuttaa jotenkin myös teatteriopetuksessa, sillä kyse on niin syvällä olevista asioista.

TEOREETTISIA NÄYTTÄMÖITÄ

Tässä luvussa käsittelen opinnäytetyöni aihepiiriin sekä haastatteluista nousseisiin teemoihin liittyvää teoriaa. Teemoja ovat mm. sukupuoli, intersektionaalisuus, heteronormatiivisuus ja tasa-arvo.

Sukupuoli

Muutama vuosi sitten minulla oli eräässä teatteriryhmässä oppilas, jonka sukupuolta en kyennyt määrittelemään nimen enkä oppilaan ulkoisten ominaisuuksien perusteella. Olisin toki voinut selvittää sukupuolen saman tien tutkimalla oppilasrekisteriä. Yritin kuitenkin ensin selvittää itselleni, mihin itse asiassa tarvitsen sitä tietoa. Ei siis miksi *haluan* tietää, vaan mihin *tarvitsen* sitä tietoa. Oma mukavuudenhalu ei tuntunut tarpeeksi painavalta syyllä, ja koska en löytänyt muutakaan perustelua sukupuolen määrittämiseen ja oppilaan lokeroimiseen, päätin jättää tiedon selvittämättä. Lukuvuosi vierähti, enkä vielä tänäkään päivänä tiedä hänen sukupuoltaan.

En tarvinnut sitä tietoa mihinkään.

Päinvastoin, tuntui siltä, että pystyin todella näkemään oppilaan sellaisena kuin hän oli, ilman oletuksia siitä, mitä hän haluaa tehdä, millaista roolia näyttellä ja kenen kanssa olla pari erilaisissa harjoitteissa. Jouduin olemaan läsnä ja näkemään hänet suoraan, ilman sukupuolittuneiden oletusten värittämää kalvoa vuorovaikutuksemme välissä. Se oli todella virkistävää! Millaistakohan olisi, jos me teatteriopettajat emme tietäisi kenenkään oppilaan sukupuolta?

Kun kohtaamme uuden ihmisen, määrittelemme salamannopeasti, onko kyseessä mies vai nainen. Tarve määritellä ja lokeroida lienee osittain meissä sisäänrakennettuna, ja varsinkin sukupuoli on yksi niistä attribuuteista, jotka haluamme välittömästi toisesta henkilöstä tietää. Myös kulttuurimme tukee erittäin voimakkaasti lokerointia sukupuolten mukaan. Meille markkinoidaan ja myydään sukupuolen mukaan jaoteltuja vaatteita, kosmetiikkaa, työkaluja,

leluja. Miehillä ja naisilla on omat saunavuorot ja yksittäiset henkilöt majoitetaan aina sukupuolen mukaan esimerkiksi leireillä, armeijassa, matkoilla. Tämä luo jo varhain mielikuvan siitä, että jako miehiin ja naisiin on luonnollinen lähtökohta ja että miehet ja naiset ovat toisilleen vastakkaisia ryhmiä.

Mitä sukupuoli terminä oikein tarkoittaa? Sen määrittely on jatkuvasti neuvottelun alaisena. Se on sopimuksia, ideologiaa ja konflikteja. (Ylitapio-Mäntylä 2012, 20-21) Sukupuoli on ristiriitainen käsite, joka ei koskaan saavuta sille asetettuja vaatimuksia (Lehtonen 2003, 25). Sukupuoli käsitteenä sisältääkin paljon uskomuksia ja oletuksia, esimerkiksi sen, että sukupuolia on vain kaksi, mies ja nainen, ja että sukupuoli on biologisesti annettua. Suhteessa tasa-arvoon saatetaan vieläkin ajatella myös niin, että tasa-arvoista on, kun sukupuolta ei huomioida mitenkään ja kohdellaan kaikkia samalla tavalla. (Tasa-arvoinen varhaiskasvatus 2014) Joidenkin näkemysten mukaan sukupuoli on jotain, mitä ei oikeasti edes ole olemassa.

Onko sukupuoli siis tärkeä? Ei ole ja on. Kuten miestutkija Arto Jokinen (2012) toteaa, ”tasa-arvosta on vaikea puhua, jos ei ymmärrä käsitettä ’sukupuoli’, tai jos ei tiedä, että Suomessa ’tasa-arvo’ viittaa nimenomaan sukupuolten väliseen tasa-arvoon” (Jokinen 2012, 14). Meitä määritellään jatkuvasti sukupuolen kautta, vaikka emme itse tekisikään niin. Sukupuoli on siis asia, josta olemme pääsemättömissä.

Biologinen ja sosiaalinen sukupuoli

Sukupuolta voidaan tarkastella esimerkiksi kolmesta eri näkökulmasta: biologisesta, sosiokulttuurisesta ja koetusta näkökulmasta. Nämä tarkastelutavat eivät ole toisilleen vastakkaisia, vaan limittäisiä. Biologisen määritelmän mukaan (engl. sex) ihmisen sukupuoli määrittyy geneettisten ja anatomisten seikkojen mukaan jo ennen syntymää. Näin sukupuoli ikään kuin muodostuu ihmiselle etukäteen annettuna. Tämän periaatteen mukaan valtaosa ihmisistä voidaan luokitella kahteen ryhmään, miehiin ja naisiin.

(Tasa-arvoinen varhaiskasvatus 2014) Tällainen binaarinen määrittely on kuitenkin ongelmallista monesta eri syystä. Nykytiedon valossa ymmärretään, että ”niin kromosomien tasolla kuin ulkoisten sukupuolielinten tunnusmerkeissä esiintyy vaihtelua ja moninaisuutta. Neurologisissa tutkimuksissa on todettu, että pikkulasten aivojen rakenteessa ja toiminnassa olevat erot ovat suhteellisen pienet, mutta kasvatus ja ympäristön kohtelu muokkaavat niitä pysyviksi rakenteiksi.” (Tasa-arvoinen varhaiskasvatus 2014) Korostamalla biologista sukupuolta ylläpidetään stereotyyppistä mielikuvaa luonnollisuudesta ja pysyvyydestä, luodaan valtarakennelmia ja mahdollistetaan sorto niitä kohtaan, jotka eivät mahdu näiden kategorioiden alle. Luonnollisuuden nimissä myös normitetaan yhteiskuntaa ja kerrotaan, miten miehen ja naisen tulee käyttäytyä, puhua ja pukeutua ollakseen oikeanlainen sukupuolensa edustaja. Normi sisältää myös oletuksen siitä, että järjestelmän kaksi ääripäätä, mies ja nainen, ovat toisilleen vastakkaisia. Totuus lienee kuitenkin se, että miehissä ja naisissa on enemmän yhteistä kuin eroa. Miehen ja naisen suhde on siis enemmän sinisen ja vihreän suhde, kuin mustan ja valkoisen.

Sukupuoli on aina myös kulttuurista ja sosiaalista toimintaa ja tekoja. 1970-luvulta lähtien alettiinkin naistutkimuksen piirissä erotella sosiaalinen sukupuoli biologisesta sukupuolesta. Ajatuksena oli, että biologinen sukupuoli on lähtökohta, jonka päälle sosiaalinen ja kulttuurinen sukupuoli (engl. gender) rakennetaan. (Lehtonen 2003, 25) Tätäkin jakoa on sittemmin romutettu. Muun muassa filosofi ja feminismin teoreetikko Judith Butler (2006) esittää, että biologinen sukupuoli on itse asiassa aina myös kulttuurinen sopimus ja rakennelma. Olemme sopineet, että tietyt anatomiset ja hormonaaliset merkit edustavat tiettyä sukupuolta. Siten biologinen sukupuoli on myös sosiaalinen sukupuoli, eikä biologista sukupuolta voi siis pitää lähtökohtana tai alkuperäisenä olotilana, jonka päälle sosiaalinen sukupuoli rakentuisi. (Butler 2006, 55)

Gender-teoreetikko Kate Bornstein (2013) on samoilla linjoilla. Hänen mukaansa sosiaalinen sukupuoli voidaan typistää yhteen sanaan: luokittelu. Kaikki mikä luokittelee ihmisiä, on sosiaalista sukupuolta: ulkoiset

ominaisuudet, maneerit, biologia tai psykologia, hormonit, roolit, sukupuolielimet. (Bornstein 2013, 48)

Performatiivinen ja koettu sukupuoli

”Sukupuolen ilmaisu” on mielenkiintoinen käsite. Butler (2006) on esittänyt ajatuksen sukupuolen performatiivisuudesta. Se, mitä pidetään sisäisenä sukupuolen olemuksena tai ”identiteettinä”, muodostetaan itse asiassa jatkuvien tekojen ja rituaalien avulla. Toisin sanoen, ei ole olemassa mitään sisäistä sukupuolen identiteettiä, josta seuraisi tämän identiteetin mukaista ilmaisua ja toimintaa, vaan päinvastoin – toistamalla kulttuurisesti sukupuolittuneita tekoja ja rituaaleja synnytetään näennäisesti sisältäpäin kumpuava sukupuoli-identiteetti. (Butler 2006, 80)

Itse ajattelen Butlerin tavoin, että sukupuoli on ennen kaikkea performatiivista ja perustuu toistoon sekä imitaatioon. Tähän liittyy mielestäni myös vahvasti motivaatio. Kun lapsi alkaa kokeilla sukupuolen tekemistä, jossain vaiheessa hän tekee valinnan jonkun sukupuolen suuntaan. Myös sukupuolen määrittelemättä jättäminen on valinta. Valinnan seurauksena lapsi alkaa toistojen kautta toteuttaa valitsemansa sukupuolen kulttuurista normistoa, mikä Butlerin mukaan synnyttää lopulta sukupuoli-identiteetin. Kiinnostavaa on pohtia, millä perusteella lapsi alkaa kallistua tekemään valitsemaansa sukupuolta? Toisin sanoen, mitkä tekijät motivoivat valintaa, ja ovatko ne ulkoisia vai sisäisiä? Itse uskon, että koska sukupuoli on sosiaalinen konstruktio, motivaatiotekijät ovat suurelta osalta ulkoisia. Jos meillä ei olisi minkäänlaista pakkoa, normistoa tai muuta ulkoista tapaa määritellä sukupuolten, niin ehkä sukupuoli osana identiteettiä haihtuisi kokonaan pois?

Jos syntyisin autiolla saarella ilman toisten ihmisten vaikutusta, en kokisi olevani ”mies” tai ”valkoihoinen” tai ”luterilainen”. Mistä voisin tietää olevani ”mies”, jos sitä ei minulle kerrotaisi? Olisin tietenkin biologinen olento, jolla on tietyt keholliset toiminnot. Jos joku ihmisyyhteisö löytäisi minut saarelta ja toisi kulttuurinsa pariin, he voisivat määritellä minut ”mieheksi”.

Tarkoittaako tämä siis sitä, että olisin ollut autiolla saarellakin mies, vaikken ”tiennyt” sitä itse? Mielestäni ei. ”Mies” on kokoelma tiettyjä ominaisuuksia, jotka ovat voimassa tietyissä kulttuurisissa ympäristöissä ja tietynä aikana. ”Mies”, kuten myös ”sukupuoli” ovat siis sopimuksia, jotka ovat ensin olemassa sosiaalisissa ja kulttuurisissa konteksteissa ja vasta sitten yksilöissä itsessään. Synnymme kehollisina olentoina, mutta lopulta sukupuoli on sosiaalinen ja kulttuurinen rakennelma. Oleellista on se, että jokainen on itse aktiivinen oman sukupuolensa tekijä ja kokija.

Sukupuolen syvin ja yksilön kannalta merkityksellisin taso onkin eletty ja koettu sukupuoli. Sen kokeminen ja ilmaiseminen vaihtelee eikä ole riippuvainen siitä, millaiseen kehoon on syntynyt. (Tasa-arvoinen varhaiskasvatus 2014) Yhteiskunta ja ympäröivä kulttuuri voi määrätä henkilön käyttämään uimahallissa naisten tai miesten puolta, mutta sillä ei välttämättä ole mitään tekemistä henkilön oman sukupuolikokemuksen kanssa.

18.3. Jesse laittoi minulle FB-viestin ohjelmalehden ilmestyttyä. Hän kokee roolihahmonsansa olevan mies, vaikka muut roolihenkilöt näkevät tämän naisena. Ohjelmalehdessä oli kuitenkin kirjoitettu hänen roolihahmonsansa kohdalle ’palvelijatar’. Se kuulemma ’pisti silmään’. Jessen mielestä siinä olisi pitänyt lukea ’palvelija’. Tajusin, että tässähän Jesse osui juuri näytelmän aiheen ytimeen. Mikä hämmennys seuraakaan siitä, että yhteiskunta näkee sinut naisena, vaikka itse koet olevasi mies! Jesse sai pienen tuntemuksen siitä, mitä trans- ja muunsukupuoliset joutuvat käymään läpi elämänsä aikana. Mahtavaa! (työpäiväkirja 2016)

Minulle sukupuoli on siis ennen kaikkea tekemistä ja kokeilemista. Se on yksi osa omaa identiteettiäni siinä missä seksuaalisuus tai esimerkiksi kansallisuus tai uskontokin. Biologia tai geenit eivät vaikuta siihen, miten ajattelen ja mitä laitan päälleni. Samalla tavalla, kuin muukin osa identiteettiäni, myös sukupuolen kokeminen ja tekeminen on jatkuvassa liikkeessä. Sitä tuotetaan ja tehdään jatkuvasti. Se muuttuu, päivästä ja hetkestä toiseen. Yhden henkilön seurassa olen erilainen mies kuin jonkun toisen henkilön seurassa tai vaikka yksin ollessani. Kyse ei ole epävarmuudesta tai rakennuspalikoiden hataruudesta, vaan joustavuudesta.

Joidenkin ihmisten tapa ilmaista omaa sukupuoltaan laukaisee muutoksen myös minussa. (Bornstein 2013, 114) Ja hyvä niin. Olen silti minä.

Bornstein esittää edelleen, että itse asiassa meillä on useita identiteettejä, joiden välillä sukuloimme elämämme matkan aikana (Bornstein 2013, 273). Se ajatus tuntuu kutkuttavalta. Kyseenalaistankin puheen ”omana itsenä” olemisesta, jos se sisältää oletuksen ihmisen identiteetin muuttumattomuudesta. Koko universumi on jatkuvassa liikkeessä, miksi siis (sukupuoli-) identiteettimme olisi staattinen? Kysehän ei toivottavasti ole haarniskasta, jossa ei ole tilaa kasvaa.

Vaikka kokemus sukupuolestani onkin jatkuvassa liikkeessä, koen silti jatkuvasti olevani mies. En silti koe olevani staattisesti paikoillani maalissa, kaukana toisesta maalista, jossa lukee ”nainen”. Liikkeessä oleminen ei siis tarkoita sitä, että seilaisimme ääripäistä toiseen – jos ääripäitä olisi edes mahdollista saavuttaa. On olemassa triljoona tapaa olla mies, joista jotkut ovat lähempänä jotain muuta kuin ideologista ääripäätä ”tosimiehestä”.

Lapsena elin vaiheen, jolloin ajattelin, että olisi mukavaa olla tyttö. Toisinaan koin itseni sellaiseksi. Toisina päivinä olin poika. Koin kummankin identiteetin yhtä todelliseksi, enkä osaa sanoa kumpi olisi ollut ”oikeampi”. Murrosikään mennessä sukupuoli-identiteettini muokkautui enemmän siihen suuntaan, jossa koin olevani mies. Nykyään koen siis olevani mies, mutta millainen mies olen, se riippuu siis monesta seikasta.

Opettajana kohtaan erilaisia oppilaita eri tavalla. Tunnistan, etten ole samanlainen mies kohdatessani sotaveteraanin senioreiden teatteriryhmässä kuin kohdatessani 7-vuotiaan pojan. Saatan kokea olevani epävarmempi mies, jos vastassani on henkilö jonka miellän edustavan hegemonista maskuliinisuutta, kuten sodan käynyt vanhempi herrasmies. Vastaavasti vanhemmalle naispuoliselle ryhmäläiselle saatan olla ”oma poika”. 15-vuotiaan oppilaan huoltajalle olen ”kasvattaja”, oppilaalle itselleen ”ohjaaja”. Kyse ei ole pelkästään sukupuoli-identiteetin joustavuudesta, vaan mukana on toki myös muitakin identiteetin aineksia, jotka vaikuttavat kohtaamiseen, kuten esimerkiksi valta. Joka tapauksessa muutoksia tapahtuu.

Jos ajatellaan, että sukupuolen tekeminen ja kokeminen ovat jatkuvassa liikkeessä, ja sukupuolia on enemmän kuin kaksi, voidaan jatkaa ajattelua niin pitkälle, että voimme luopua transsukupuolinen-käsitteestä kokonaan. Silloin me kaikki olemme transsukupuolisia eikä erillistä termiä enää tarvita. On olemassa siis vain yksi sukupuoli – sinun omasi. (Bornstein 2013, 263)

Sukupuolijärjestelmän binaarisuus

Valtiotieteen tohtori Jukka Lehtonen (2003) toteaa, että länsimaisessa kulttuurissa on ollut lähtökohtana jako kahteen sukupuoleen, mieheen ja naiseen huolimatta siitä, että luonto ja moninaiset biologiset ruumiimme eivät helposti taivu tällaiseen binaariseen järjestykseen. (Lehtonen 2003, 25) Usein kahtiajakoa kuitenkin selitetään luonnollisuudella ja biologialla, millä puolestaan oikeutetaan erilaiset normit ja hierarkiat. Uusimmat aivotutkimukset (mm. Joel 2015 ja Eliot 2016) osoittavat, että aivojen biologiset erot sukupuolten välillä ovat minimaalisia. Ei voida siis puhua miesten ja naisten aivoista, vaan suurimmalla osalla ihmisiä aivot ovat mosaiikin kaltainen yhdistelmä miehiseksi ja naiselliseksi miellettyjä osioita. (Eliot et al 2016)

Käsitys kahtiajaosta ja kahdesta toisilleen vastakkaisesta sukupuolesta istuu tiukassa yhteiskunnassamme. Sosiaali- ja terveysministeriö on julkaissut keväällä 2015 valtion ja kunnan työntekijöille esitteen, jossa kerrotaan sukupuolen moninaisuudesta ja jonka tavoitteena on ennaltaehkäistä sukupuoleen liittyvää syrjintää. Esitteen sisältö on hyödyllinen ja siinä puhutaan ajankohtaisilla termeillä, mutta yksi seikka kiinnitti huomioni: johdannossa mainitaan *tasa-arvolaki (laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta, 609/1986)*. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2015) Jo lain määrittelyssä ylläpidetään siis tiukasti kiinni sukupuolijärjestelmän binaarisuudesta, eli lähtökohta ja normi on se, että henkilö on *joko* mies *tai* nainen. Toki on selvää, että laki on vuodelta 1986 ja sukupuoleen liittyvä termistö vanhenee – tai pitäisikö sanoa uudistuu – nopeasti tietoisuuden lisääntyessä. Silti ihmettelen, miksei lain otsikossa olevaa kuvausta ole muutettu samalla kun

sen sisältöä on uudistettu vuoden 2015 alussa? Samaa ihmetystä aiheuttaa tietysti myös se, ettei väestörekisteri Suomessa vielääkään tunnista kuin kaksi sukupuolta, miehen ja naisen.

Mielenkiintoista on myös, että esitteessä kuvaillaan transsukupuolisuus seuraavasti: ”Ihmisen kokemus omasta sukupuolestaan ei vastaa hänen syntymässä määriteltyä sukupuoltaan, ja tähän liittyy usein sukupuoli-ristiriidan kokemuksia.” (Sosiaali- ja terveysministeriö 2015, 8) Kuvaavaa on, että tässä kuten muuallakin puhutaan syntymässä *määritellystä* sukupuolesta, mikä viittaa siihen, että henkilön sukupuoli määritellään ulkopuolelta. Tottahan tämä tietysti onkin. Suomessa kättilö katsoo lasta synnytyssalissa ja määrittelee sukupuolen. Toisin sanoen, sukupuoli-järjestelmä ottaa omansa haltuun jo ennen ensimmäistä henkäystä.

Setan transtukipisteen Sukupuolen moninaisuus –esitteessä kerrotaan myös ansioituneesti sukupuolen moninaisuudesta. Siinä havainnollistetaan sukupuolta puhumalla janasta tyyliin ”Mihin kohtaa janaa sinä menisit?” (Huuska 2014, 4). Koen, että mielikuva janasta suhteessa sukupuoleen on ongelmallinen. Suuri osa meistä ihmisistä löytää varmaan vaivattomasti paikkansa jostain janalta, mutta mitä onkaan janan ääripäissä? Äärimies ja –nainen? Vai sukupuolettomuus? Ovatko nämä ääripäissä olevat sukupuolen kokemukset todellakin toistensa vastakohtia? Janan avulla ylläpidetään jälleen käsitystä siitä, että mies ja nainen ovat toisiinsa nähden ääripäitä eivätkä kosketa toisiaan tai limity millään lailla. Tämä ei vastaa todellisuutta. Olisiko aika etsiä jokin uusi symboli?

Intersektionaalisuus

Lehtonen (2003) toteaa, että ihmisryhmien toiminta ei koskaan ole täysin vapaata vallasta, vaan valta on monin eri tavoin sitoutunut arjen käytäntöihin, vuorovaikutukseen ja ajatteluun. Sukupuoli ja seksuaalisuus rakentuvat osaksi vallan dynamiikkaa ihmisten välisten hierarkioiden kautta. Maskuliinisuuksia ja feminiinisyksiä määritellään toisia paremmiksi. (Lehtonen 2003, 134)

Intersektionaalisuudella tarkoitetaan sitä, että yhteiskunnassamme vaikuttavat yhtä aikaa monet tekijät, joilla tehdään eroja ja luokitellaan ihmisiä hierarkkisesti. Eroja tuottavat erilaiset taloudelliset, poliittiset, psyykkiset, subjektiiviset ja kokemukselliset tekijät. Tällaisia tekijöitä ovat sukupuolen lisäksi esimerkiksi yhteiskuntaluokka, rotu¹, uskonto, etnisyys ja seksuaalinen suuntautuminen. (Valovirta 2012, 92-102) Bornstein (2013) lisää listaan myös iän, ulkonäön, henkisen ja ruumiillisen kyvykkyyden, perhestatuksen, kielen, asuinalueen, poliittisen ideologian, kansalaisuuden ja ihmisyyden² (Bornstein 2013, 60-67). Kaikki nämä tekijät vaikuttavat tasa-arvoon ja valtasuhteisiin. Yksikään näistä tekijöistä ei vaikuta tyhjiössä ja yksinään. Lienee myös selvää, että aina nämä tekijät eivät ole identiteettitasolla erotettavissa toisistaan.

Eri tekijät eivät myöskään ole keskenään tasa-arvoisia, vaan ne ovat hierarkkisessa suhteessa keskenään. Siispä esimerkiksi sukupuolten tasa-arvosta puhuttaessa on hyvä muistaa, että esimerkiksi kaksi miestä ei ole automaattisesti tasa-arvoisia, vaikka ovat samaa sukupuolta. Valkoihoisella länsimaalaisella heteromiehellä on todennäköisesti enemmän valtaa ja mahdollisuuksia kuin tummaihoisella kenialaisella homomiehellä, vaikka kummatkin ovat miehiä.

Bornstein (2013) havainnollistaa asiaa kartiokuviolla, joka kuvaa pyramidia ylhäältä katsottuna (kts. seuraava sivu). Pyramidin huipulla oleva tähti edustaa täydellistä identiteettiä, yksilöä, jolla on eniten valtaa. Pyramidin sivujen kolmiopalaset edustavat intersektionaalisia kategorioita, kuten yhteiskuntaluokkaa, ikää, sukupuolta jne. Mitä lähempänä tähteä, sitä täydellisempi kyseisen kategorian jäsen. Täydellisen identiteetin tähdellä on

¹ Rotu-käsitettä on syytä hieman avata. On osoitettu, että 99,8 prosenttia ihmisen geeneistä on kaikille ihmisille yhteisiä. Lopuista 0,2 prosentista 85 prosenttia esiintyy kaikissa etnisissä ryhmissä ja ”rodulliset” erot selittävät vain 9 prosenttia 0,2 prosentista, siis 0,012 prosentin eron perimässä. Lisäksi suuri osa tästä ”rodullisesta” vaihtelusta ei liity lainkaan ulkonäköön. ”Rotu” on siis vallan ja ideologian käsite, eikä se ei selitä kulttuurisia eroja. (Eriksen 2004, 65)

² Mikä tekee meistä ihmisiä? Jos käytämme kännykkää, kannettavaa tietokonetta tai pyörätuolia, tekeekö se meistä vähemmän ihmisiä ja enemmän cyborgeja? Milloin tekoäly muuttuu älyksi? (Bornstein 2013, 67)

monta nimeä: feministit kutsuvat sitä *mieheksi*, transihmiset *cis-sukupuoliseksi*³, homot, bi-seksuaalit ja lesbot *heteroksi*, värilliset *valkoihoiseksi* jne. Tällainen luokittelu, jossa ryhmä nimeää itselleen vastaryhmän kuitenkin ylläpitää binaarista maailmankuvaa. (Bornstein 2013, 90-91) Huomattavaa on myös se, että kolmiopalsat kapenevat ylöspäin kohotessaan, ja pyramidin kärki on ohut kuin neulanpisto. Siellä ei ole tilaa kovin monelle. Täydellinen identiteetti onkin illuusio, jota moni tavoittelee, mutta harva saavuttaa.

Sukupuoli ja seksuaalisuus

Sukupuolta voisi toki tarkastella myös jonkun toisen sosiaalisen rakennelman, kuten etnisen alkuperän, uskonnon tai iän yhteydessä, mutta koska juuri seksuaalisuus aiheena nousi esiin haastatteluissa, päätin käsitellä sitä työssäni. Miten sukupuoli ja seksuaalisuus liittyvät toisiinsa?

Sukupuolen ja seksuaalisuuden suhde on ymmärrettävissä historiallisesti läheiseksi. Sukupuoli ”löydettiin” 1800-luvun seksuaalitutkimuksen yhteydessä eikä sitä pitkään aikaan pidetty itsenäisenä ja määräävänä tekijänä, vaan ainoastaan välttämättömyytenä seksuaalisuudelle. Sukupuolen

³ Cis-sukupuolinen tarkoittaa miestä tai naista, joka ilmaisee itsensä pääosin omalle synnyntäiselle sukupuolelleen ominaisella tavalla. Suurin osa ihmisistä kuuluu tähän kategoriaan. (Seta 2016)

avulla luotiin seksuaalisuuden tärkein toimintaperiaate: sukupuoliin kohdistuva halu. Seksuaalisuutta alettiin jakaa miehiseen ja naiselliseen sukupuoliin. Tältä pohjalta tutkijoiden mielessä muotoutui uskomus kaksijakoisesta ja hierarkkisesta sukupuolijärjestelmästä. Samaan aikaan sukupuolesta tuli keskeinen kohde vallalle. Sukupuolen liittäminen suvunjatkamiseen on johtanut siihen, että kykyä jatkaa sukua on pidetty lähtökohdana ja normina kaikissa sukupuoliin liittyvissä asioissa riippumatta siitä, onko asianomainen edes suvunjatkamishaluinen tai –kykyinen. (Vilka 2010, 44-45)

Myös yleisesti käytetty kirjainyhdistelmä LGBT(jne) on ollut osaltaan hämärtämässä sukupuolen ja seksuaalisuuden rajoja, osittain historiallisista syistä.⁴ Tänäkin päivänä käsitteet seksuaalivähemmistö ja sukupuoli-vähemmistö menevät välillä sekaisin, ja esimerkiksi vanhentunut transseksuaali-sana esiintyy jatkuvasti ympäri internetiä. Mitä transseksuaali-sana edes kirjaimellisesti voisi tarkoittaa? Seksuaalisen suuntautumisen vaihtumisprosessissa olevaa henkilöä?

Sukupuoli on osa seksuaalisen halun kenttää, mutta ei koko totuus siitä. Jos olisin identiteetiltäni heteroseksuaali nainen, niin silloin kokisin ilmeisesti seksuaalista kiinnostusta miehiin. Onkin kiinnostavaa pohtia, missä menee sen miehuuden raja, jonka puitteissa seksuaalinen halu vielä toteutuu. Olisinko kiinnostunut miehistä, jotka itse kokevat olevansa sukupuoleltaan miehiä, vai miehistä, jotka minä määrittelen miehiksi? Voisinko kokea kiinnostusta vaikka naisiin, joilla on penis? Tai miehiin, joilla on vagina ja/tai rinnat?

Aiemmissa kappaleissa esitin, että sukupuoli-identiteetti on koko ajan liikkeessä. Liike ei välttämättä ole suurta, ääripäistä toiseen seilaavaa, mutta liikettä kuitenkin. Onko seksuaalisuus sosiaalisena rakennelmana siis myös

⁴ Lesbo, gay ja biseksuaali ovat seksuaalisen suuntautumisen määritelmiä, kun taas T viittaa transsukupuoliseen, joka on taas sukupuoli-identiteetin määritelmä. Kun LGBT(jne)-liike alkoi 1960-luvun loppupuolella, kyse oli homojen oikeuksista (The Gay Movement). Lesbot halusivat myös mukaan ja näkyväksi osaksi oikeustaistoa, joten heidän näkyvyytensä turvasi L-kirjain. Biseksuaalit vaativat oikeutetusti B-kirjaimen. Transsukupuoliset kokivat, että heille oli todennäköisempää saada äänensä kuuluviin liittymällä mukaan, vaikka tavallaan heidän oikeutensa eivät rinnastu suoraan seksuaalivähemmistöjen oikeuksiin. Toisaalta, seksuaalivähemmistöt tunnistavat helposti sukupuolivähemmistöjen toiveet, joten yhteenliittyminen oli luontevaa. (Bornstein 2013, 176)

liikkeessä? Uskoakseni kyllä. Sekin vaihtelee mm. iän mukaan. Maut muuttuvat ja halun kohteet myös. Kuten Lehtonen väitöskirjassaan (2003) esittää, seksuaalisuus, kuten sukupuolikaan, ei ole valmis paketti joka imetään ympäröivästä kulttuurista. Emme omaksu kaikkea, vaan aiemmat kokemuksemme tunteineen, tekoineen ja ajatuksineen vaikuttavat siihen, millaiseksi seksuaalisuutemme rakentuu. Kuva seksuaalisuudesta pysyvänä rakennelmana rakentuu juuri ”menneille kokemuksille ja jatkuvalle performatiiviselle toistolle, jossa siteerataan ’tuttuja’ kulttuuriin kuuluvia ajattelumalleja”. (Lehtonen 2003, 35)

Sukupuoli vaikuttaa siis seksuaalisuuteen, mutta on vain yksi osatekijä muiden joukossa. Sukupuoli-identiteetti liikkuu siis omassa tahdissaan ja seksuaalisuus omassaan, limittäin ja lomittain, toisiinsa kietoutuen, mutta eivät täysin yhdessä. Avainkäsite tähän liittyen on heteronormatiivisuus.

Heteronormatiivisuus

Heteronormatiivisuudessa on kyse paljon enemmän kuin pelkästään siitä, kuka harrastaa seksiä kenenkin kanssa. Kyse on kulttuuriin syvälle juurtuneesta oletuksesta, jonka mukaan yhteiskuntajärjestelmän peruselementti on heteroseksuaalisuus. Lehtonen (2003) puhuu heteroseksuaalisesta sopimuksesta, joka on ideologinen malli. Se on nähtävissä kaikessa ihmisten elämässä, toiminnassa, käyttäytymisessä, ajattelussa, liikkeissä. Heteronormatiivinen ajattelumalli heijastuu instituutioihin, rakenteisiin, ihmissuhteisiin ja käytäntöihin. Malliin sisältyy ajatus naisen ja miehen vastakkaisuudesta ja täydentävyydestä. Sukupuolien välistä eroa selitetään ja peitetään usein luonnollisuudella. Heteronormatiivisuuden välityksellä heteroseksuaalinen maskuliinisuus ja heteroseksuaalinen feminiinisyys edustavat luonnollisia, oikeutettuja, toivottuja ja usein ainoita oikeita mahdollisuuksia olla ihminen (Lehtonen 2003, 30-32) Heteronormatiivisuuteen sisältyy siis sukupuolijärjestelmän binaarisuus.

Miten heteronormatiivisuus näkyy teatteritunneilla? Itse olen kokenut 11 vuoden säännöllisen opettamisen aikana jonkin asian muuttuneen nuorten ryhmissä. Yhä useammin kohtauksissa ja improvisaatioissa tuodaan esiin muunkinlaisia perhesuhteita ja tapoja olla. Loppurentoutumisessa teini-ikäiset pojat voivat olla keskenään pari ja hieroa toistensa selkää ilman, että asiasta täytyy tehdä huumorin kautta suurta numeroa. Sama koskee eri sukupuolten näyttelemistä. Yhä useammin tuntuu siltä, ettei sukupuolia joko määritellä lainkaan tai niitä sekoitetaan surutta. Se on hienoa.

Kuitenkin samalla, kun asioista keskusteltaessa nuoret ovat tiedostavia ja osaavat kyseenalaistaa heteronormatiivisuutta, kuulen kuitenkin sivulauseissa ja ohimennen edelleen kommentteja, joiden kautta tehdään voimakkaasti eroa tyttöihin ja poikiin.

24.11. Miksi ohitan tässä ryhmässä sukupuoliasioista puhumisen? Viimeksi ja yleensäkin tässä ryhmässä se nousee esiin, puhutaan siitä montako poikaa on paikalla ja jos ei ole yhtään poikaa, niin tytöt ovat silloin "sitoneet ne puuhun" etc. Puhutaan myös siitä, ettei luoteta samalla tavalla poikaan esim. luottamusta vaativissa tehtävissä. Sukupuoliroolit ovat vahvasti läsnä ja eroa tehdään tyttöihin ja poikiin, jopa niiden puheissa joiden tiedän olevan tosi "valveutuneita". Tuntuu siltä, että esim. seksuaaliseen suuntautumiseen liittyvät kysymykset ovat aika selviä ja niihin suhtaudutaan jo itsestäänselvyyksinä, mutta samaan aikaan nämä tytöt ja pojat -kuviot ovat joiltakin osin vähän sumeita. Huh. (työpäiväkirja)

Heteronormatiivisuus on niin voimakkaasti meihin juurrutettu normi, että sitä on vaikea päästä pakoon. Siitä on todella opeteltava ulos, eikä lipsahduksilta varmasti välty valistuneinkaan mies tai nainen [sic].

Tasa-arvo

Sukupuoli on yksi sosiaalinen ja kulttuurinen rakennelma, jota käytetään luokitteluun ja normittamiseen, mutta myös sortoon. Sukupuoli rajoittaa ja antaa mahdollisuuksia eri tavalla eri ihmisille. Suomessa tasa-arvo –käsite viittaa nimenomaan sukupuolten väliseen tasa-arvoon, ei esimerkiksi homojen asemaan tai oikeuksiin. Ne ovat yhdenvertaisuuslain alaisia teemoja

(Jokinen 2012, 14) Se, että sukupuoli on erotettu omaksi laikseen ja muut intersektionaaliset eronteon rakennelmat on niputettu kaikki yhteen puhuu osaltaan sukupuolen voimakkaasta asemasta vallan tunnusmerkkinä.

Nykyinen tasa-arvokeskustelu alkoi Suomessa 1960-luvun puolessavälissä sukupuoliroolikeskustelun nimellä. Samoihin aikoihin perustetun Yhdistys 9:n tehtävänä oli selvittää asiaa, vaikuttaa tasa-arvo- ja perhepolitiikan kehittämiseen ja pitää sukupuolirooleihin liittyvää keskustelua yllä. Yhdistys ajoi sekä miesten että naisten roolien murtamista ja uudistamista. Miesten saattoi olla helppo lähteä toimintaan mukaan, sillä tuolloin ei vielä keskusteltu miesten vallasta, kaupallisesta seksistä tai miesten naisiin kohdistamasta väkivallasta. Yhdistys 9 kiinnitti huomiota mm. siihen, että miehet kohtasivat naisia enemmän työtaturmia ja onnettomuuksia, he tekivät enemmän itsemurhia ja rikoksia, heillä oli enemmän alkoholiongelmia ja heidän asemansa huoltajusräidoissa oli naissukupuolta heikompi. Nämä ongelmat ovat yhä 2010-luvullakin ajankohtaisia. (Jokinen 2012, 63-64)

Virallinen tasa-arvopolitiikka alkoi muotoutua Suomessa 1970-luvulla. Toisen aallon feminismiin myötä tasa-arvosta puhuminen keskittyi siinä määrin naissukupuoleen, että tasa-arvo rinnastettiin naisten aseman parantamiseen. Miehiä käytettiin vertailukohteena tai ongelmien lähtökohtana. (Jokinen 2012, 13)

Tämä perinne näyttää värittävän tasa-arvokeskustelua vielä nykyäänkin. Ikään kuin olisi olemassa vain kaksi sukupuolta, naiset ja miehet, jotka ovat sisäisesti yhtenäisiä ryhmiä. Toisen onni on toisen onnettomuus. Jos mies tykkää sinisestä, nainen silloin punaisesta. Näinhän asia ei kuitenkaan ole. Sukupuolten kirjo on moninainen ja muuttuva, ja ryhmien sisäiset erot saattavat olla suurempia kuin kahden ryhmän väliset erot. Lisäksi on syytä muistaa, että sukupuolten tasa-arvoon liittyvät ongelmat eivät ole symmetrisiä. Tasa-arvoasiain neuvottelukunnan miesjaoston sihteerinä toiminut Jouni Varanka kirjoittaakin artikkelissaan (2012), että pitkälle viety symmetria-oletus ilmenee mm. vaatimuksena puuttua miesten kokemuksiin ongelmiin samantyyppisin keinoin ja samassa mittakaavassa kuin naisten

kokemiin ongelmiin. (Varanka 2012, 45) Ongelmat eivät kuitenkaan ole samat, eivätkä esiinny samassa mittakaavassa. Yhteiskuntatieteiden tohtori Raija Julkunen toteaa artikkelissaan (2012) kokoavasti, että perinteisesti naiset ovat halunneet miehiltä puolet vallasta ja tuloista, miehet taas naisilta puolet hyvinvoinnista. Naisten ongelmien painopiste on siis ollut julkisella puolella, miesten taas yksityiselämässä. (Julkunen 2012, 42)

Vaikka Suomea pidetään kansainvälisesti tasa-arvoasiat hyvin hoitaneena maana, koulussa oppilaiden asenteet ja valinnat ovat edelleen vahvasti sukupuolittuneita. Opetushallituksen julkaisema opas (2015) esittääkin, että tilastojen mukaan Suomessa työelämä ja koulutuslavalinnat ovat erittäin [sukupuolen mukaan] segregoituneita ja että varhaiskasvatus sekä peruskoulu pohjustavat tätä segregaatiota. (Opetushallitus 2015, 9-10) Jos varhaiskasvatus ja peruskoulu tuottavat sukupuolisegregaatiota, miten se näkyy teatteriopetuksessa?

”ONKS TÄÄ NYT TÄN SUKUPUOLEN TAPA REAGOIDA?”

Aineiston kerääminen ja työstö

Tässä kappaleessa kerron haastateltavien valintaperusteista ja esittelen lyhyesti haastattelemi opettajat.

Tuntui tärkeältä antaa ääni nimenomaan miespuolisille teatteriopeettajille, sillä teatteriopeettajien joukossa miehet ovat vähemmistössä. Tästä esimerkkinä ovat Teatterikorkeakoulun tilastot sisään otetuista ja valmistuneista teatteriopeettajista. Teatterikorkeakoulussa on koulutettu teatteriopeettajia vuodesta 1997, ja vuoden 2015 syksyyn saakka opiskelijoita on otettu sisään 137. Luku sisältää myös pelkkiä opettajan pedagogisia opintoja suorittamaan otetut, toisin sanoen he, joilla on jo maisterintutkinto. Näistä 137:stä miespuolisia opiskelijoita oli 35, eli noin 26 prosenttia. Siis noin neljännes. (Westerinen 2015)

Lähtökohtaisena ajatuksena minulla oli, että vähemmistöasemansa vuoksi miespuolisilla opettajilla saattaisi olla kokemuksia ja ajatuksia opetus-tilanteista, joissa sukupuoli on ollut jollakin tavalla läsnä. Tämä oli tietysti täysin oma subjektiivinen uskomukseni, yhtä lailla opettaja voi olla tietoinen sukupuolen vaikutuksesta opetuksessaan olipa hänen sukupuolensa mikä hyvänsä. Toinen syy miesnäkökulmaan oli se, että perinteisesti sukupuoleen liittyviä kysymyksiä on Suomessa käsitelty syrjityn ja alistetun osapuolen näkökulmasta. Toisin sanoen naisten. (Jokinen 2012, 15) Tästä perinteestä halusin myös poiketa.

Halusin myös osaltani purkaa valkoihoisen, heteron, keski-ikäisen, työssäkäyvän miehen valta-asemaa – siispä en valinnut haastateltavakseni tätä ”pyramidin huippua” (kts. kappale ”Intersektionaalisuus”) edustavia henkilöitä. Itsekään en koe kuuluvani siihen etuoikeutettuun joukkoon, vaikka monella tapaa etuoikeutettu olenkin. Arvelin, että ei-heteronormatiiviseen

kategoriaan kuuluvalla opettajalla saattaisi olla enemmän sanottavaa aiheesta. Tässäkin tullaan uskomusten alueelle. Toki jokainen miespuolinen taideopettaja rikkoo jo ammatinvalinnallaan perinteistä, heteronormatiivista miesideologiaa.

Lisäksi toivoin, että haastateltavilla olisi kokemusta opettamisesta jo hieman pidemmältä ajalta, ja nimenomaan harrastajien parista – kuten itselläni. Näin minun olisi mahdollisimman helppo peilata omaa ajatteluaani heidän kokemuksiinsa.

Haastateltavikseni valikoituivat lopulta teatteritaiteen maisterit Lassi Alhorinne ja Sami Nieminen. Ohjaavan opettajani vinkistä tutustuin Alhorinteen työhön ja näkemyksiin hänen kotisivujensa kautta. Sieltä minulle piirtyi rohkea ja ennakkoluuloton taiteilijapedagogi. Vakuutuin, että hänellä olisi jotain sanottavaa aiheesta. Niemisen opetuksessa olen puolestaan itse aiemmin ollut, joten olin aika varma, että keskusteltavaa löytyisi.

Lassi Alhorinne on koulutukseltaan teatteritaiteen maisteri. Hän on valmistunut Teatterikorkeakoulusta näyttelijäntyön laitokselta vuonna 1997. Alhorinne on toiminut Lahden kansanopiston teatterikoulutuksen vastuupettajana useita vuosia, ja opiskellut Teatterikorkeakoulussa teatteriopettajan pedagogisia opintoja. (Lassi Alhorinne 2014)

Sami Nieminen on niin ikään teatteritaiteen maisteri, joka on valmistunut Teatterikorkeakoulusta teatteriopettajan maisteriohjelmasta vuonna 2003. Hän opettanut mm. Helsingin kesäyliopistossa ja Annantalolla eri ikäisiä ihmisiä, lapsista aikuisiin.

Tuntui haastavalta miettiä haastattelukysymyksiä, koska sukupuoleen liittyvistä asioista puhuminen edellyttää mielestäni jonkinlaista tietoisuutta sukupuoliroolien ja sukupuolen vaikutusten läsnäolosta. Myös molemmat haastateltavat tuumasivat, että aihe oli jokseenkin vaikea. Tämä vastasi ennako-oletuksiani: sukupuoli on samaan aikaan läsnä koko ajan joka puolella erittäin voimakkaana rakennelmana, joka vaikuttaa meissä kaikissa. Silti se on kuin raaja, jonka toimintaa ei tule tietoisesti ajatelleeksi päivittäisessä elämässä. Ehkä juuri tästä syystä Alhorinne pyysi

haastattelukysymyksiä etukäteen nähtäväkseen, ja Nieminen puolestaan luki seminaarityöni ennen haastattelua.

Haastattelut toteutettiin marraskuussa 2015 puolistrukturoituina, keskustelunomaisina tuokiona. Alhorinnettä haastattelin hänen kotonaan ja Niemistä puolestaan Teatterikorkeakoululla. Olen poistanut haastattelujen litteraatioista niinku-sanat ja muut vastaavat ”tilke”ilmaukset luettavuuden parantamiseksi.

Vaikka työssäni onkin ainakin näennäisesti miesnäkökulma, se ei siis tarkoita, että näkökulma olisi yksi ja yhtenäinen ja edustaisi kaikkia miehiä. Voisi pikemminkin sanoa, että työssäni on kolme näkökulmaa – minun sekä molempien haastateltavien.

Seuraavissa kappaleissa käsittelen haastatteluista nousseita teemoja, kuten näyttelijäntyön opetusta, kosketusta, opettajan seksuaalista suuntautumista sekä mieheyden hyötyjä ja haittoja.

Näyttelijäntyön opetus

Yksi kohta, jossa sukupuoli voi näyttäytyä merkittävänä tekijänä teatteritunneilla, on näyttelijäntyön opetus. Tarkastelen tässä kappaleessa sitä, miten teatteritunneilla ohjataan sukupuolta, vai ohjataanko sitä? Näkyykö sukupuoli esimerkiksi roolihaussa? Miten tällaisissa tilanteissa puhutaan ja miten sukupuoli puheessa näyttäytyy?

Suomessa ei ole sukupuolta kuvaavia persoonapronomineja, eikä sanoilla ole kieliopillista sukua (Rossi 2012, 21). Kuitenkin kieli on meille merkittävin symbolijärjestelmä. Sillä kommunikoidaan ja normitetaan, sekä luodaan mielikuvia, uskomuksia ja hierarkioita. Puheella voidaan myös ylläpitää tai rikkoa binaarista sukupuolijärjestelmää. Kun opettaja puhuu *molemmista* sukupuolista, hän tulee vahvistaneeksi käsitystä siitä, että sukupuolia on vain kaksi. Kun opettaja kajauttaa ”pojat siellä nurkassa, olkaapa hiljempaa”, hän tulee määrittäneeksi, että kyseiset henkilöt kuuluvat ryhmään *pojat*. Sukupuoli on myös vahvempi kulttuurinen rakenne kuin esimerkiksi ikä. Tuntuisi

aika oudolta, jos opettaja pyytäisikin: ”8-vuotiaat siellä nurkassa, olkaapa hiljempaa” tai ”hei kristityt siellä nurkassa...”

Nieminen (2015) myöntää käyttävänsä esimerkiksi maskuliininen ja feminiininen –termejä opettaessaan. Hän kuitenkin korostaa, että ne on syytä avata oppilaille:

...Kyl se kannattaa myös avata niitä käsitteitä, ettei oo jotenki yksiselitteisiä, ja et mistä ne syntyy semmoset... Et esimerkiksi just tulee nyt mieleen maanantaina mun ryhmäläiset halus tehdä semmosia perhedraamoja, ni sit yks tyttö esitti siinä väkivaltaista isää, ihan ansiokkaasti kyllä, ni varmaan käytin sanaa et sä teit aika hienosti ton maskuliinisen energian siihen ja sen habituksen, sen ulkoasun, et miten se seisoj siinä ja haki pukuvarastosta semmoisen pitkän mustan nahkatakkin. Et kyllä varmaan sitä käyttää. Muutenkin noissa ohjeissa huomaan että mua ehkä enemmän ohjaa semmonen into ja palo kuin se et mä olisin poliittisesti korrekti niissä tilanteissa. Sit niissä piireissä ku puretaan ja avataan niitä juttuja, ni oon kyllä tarkempi. (Nieminen 2015)

On kuvaavaa, että teatteritunnin tuoksinassa ei aina ehdi pysähtyä kaikkiin tilanteisiin, jotka saattaisivat kaivata pysähtymistä. Sukupuoleen ja heteronormatiivisuuteen liittyvät asiat ovat meissä niin syvään juurrutettuina, ettei niiden vaikutuksia usein edes huomaa. Usein itsekin tajuan vasta tunnin loputtua, että jokin asia livahtikin täysin sivulauseessa ohi vaikka se olisi vaatinut käsittelyä. Aina on kuitenkin seuraava kerta, ja usein olen nostanutkin seuraavalla tunnilla esiin jonkun edellisellä tunnilla nousseen teeman – mikäli olen vielä kokenut sen tarpeelliseksi.

Alhorinne (2015) muistelee, ettei hänen omissa näyttelijäntaiteen opinnoissa teatterikorkeakoulussa puhuttu sukupuolesta lainkaan:

Ei yhtään. Eikä puhuttu mistään. Mä tapasin mun proffan tokalla, tokan jouluna. Oli yks palautetilaisuus, ehkä vartin, se katto mua ja sano et, joo, kasvata hartiat. Ratkaisin sen niin, et aloin anorektikoks. Vittu mää en hartioita... Mää en sulle mitään sankarihahmoo ala vääntään. [...] (imitoi proffaa:) No, se nyt on hyvin yksinkertainen asia. (repeää nauruun) Mies tulee, ja työntyy, nainen ottaa vastaan ja hoitaa. Se oli siinä. (Alhorinne 2015)

Niemisen mukaan meissä jokaisessa on nainen ja mies, nuori ja vanha. Ne on löydettävä itsestä ja tehtävä rooli sen kautta. Siihen sitten lisätään ulkoisia merkkejä (Nieminen 2015):

Esimerkiks mietitään vähän et miten se vois liikkua tai miten sen kädet vois mennä tai muuta tällöisiä [...] Muistan itse aikanaan ku on ollut ensimmäisiä kertoja näyttämöllä ja sit mä esitin semmoista kisällä, se oli Woyzeck silloinkin, sit se ohjaaja sano, et et sä voi nousta noin tuolista, sun täytyy tehdä se miehekkäämmin... Mä en jotenkin siirtänyt tuolia vaan mä luikertelin sieltä (naurua) pöydän ja tuolin välistä. Ja en mä kokenut että se olis jotenkin ollut loukkaus mun miehisyyttä kohtaan, et täs haetaan vähän toisenlaista miestä ja [...] vaikka se oliskin sit semmoinen notkeempi ja pääsis pienemmästäkin kolosta tulemaan ni sit se et jos se on kapakas ni sit sen täytyy siellä esittää vähän enemmän ukkoa. Se on kuitenkin mun mielestä myös roolityötä, et mitä siitä haetaan, minkälaista mieskuvaa siihen juttuun ja sillä hetkellä. (Nieminen 2015)

Itsekin tunnistan käyttäneeni ohjaustöissäni samankaltaista mallia. Pohdin kuitenkin asiaa myös muiden sosiaalisten eronteon rakenteiden kautta. Tuntuu aika absurdilta, jos ohjeistaisin jotakuta oppilasta näyttelemään rotua, uskontoa tai yhteiskuntaluokkaa samalla tavalla kuin sukupuolta. ”Ole enemmän niin kuin afrikkalainen tummaihoisen” tai ”heiluttele käsiäsi niin kuin aasialainen”. Tai ”näyttele köyhää” tai ”ei uskovainen kannan laukkaa tuolla tavalla”. Kyseessä olisi silloin stereotypioihin ja yleistykseen nojaaminen. Miksi sukupuolta siis ohjattaisiin samalla tavalla? Ei ole olemassa miehen tapaa istua ja naisen tapaa istua, ja jos niitä näyttelijäntyössä haetaan, niin eikö silloin haeta jotain ylestyksiä ja keskiarvoja? Voisiko olla hedelmällisempää miettiä hahmon muita ominaisuuksia, vaikka rytmiä, notkeutta tai ryhtiä ilman, että nämä ominaisuudet nimetään jonkun sukupuolen ominaisuudeksi? Tai kuten Nieminen mainitsi, pohtia *millainen* mies on kyseessä, jolloin hahmoon päästään syvemmällä. Uskon myös, että jos nainen esittää miestä, niin kuin usein on, yleisö uskoo hahmon mieheksi vaatetuksenkin kautta. Silloin ei tarvitse yrittää puhua möreällä äänellä tai istua jalat levällään.

Toisaalta, kyse on myös esityksen tyylilajista. Alhorinteellä on mielenkiintoinen näkökulma asiaan. Hänen mielestään sukupuoliin ja niiden kuvastoihin on tutustuttava.

Teatterissa aina pitää kaikki näyttää, kaikki näytelmät ja tekstit on rakennettu niin, että niissä tulisi ristiriita kahden erilaisen välille, niin miten voi tehdä sitä ristiriitaa, jos et uskalla koskaan olla sitä toista puolta niistä kahdesta. [...] Vaan tutkimalla ja ronskisti kokeilemalla sen löytää. Tästäki pitäisi puhua, että nythän meille peruskoulusta tulee sukupuoleettomia olentoja, jotka ei uskalla tuoda... Eilen puhuttiin paljon siitä, että miten voi kaksikymppinen näyttellä viettelijätärtä, ku sillä ei ole sitä kokemusta. [...] Tai miten kaksikymppinen nuori poika, joka on ehkä neitsyt tai kokenu ihan vähän jotain ihanaa, viatonta, kaunista, kenen kanssa nyt onkaan kokenu, ni miten se vois olla tämmönen kyrpäveikko muutako työntämällä fylliä housuun ja harjoittelemalla sen groteskisti. Että oonhan mä sitten kyllä pistäny niitä jättimunia housuihin ja tytöille valtavat päätä isommat bosat, että nyt harjoittelette myöskin tän.
(Alhorinne 2015)

Ymmärrän tämän itse niin, että sukupuolistereotyyppien kautta voidaan teatterissa tutustua omaan sukupuoli-identiteettiin, tai harjoitella jotain täysin itselleen vastakkaista. Toisinaan liioittelun kautta voidaan myös päästä lähemmäs totuutta, ja liioittelun kautta vieraannuttaminen on turvallinen tapa kokeilla uutta. Onko tämä sitten sukupuolistereotyyppien vahvistamista? Ei välttämättä. Kyse on siitä, onko opettaja tietoinen omista valinnoistaan sekä näiden stereotyyppien luonteesta, eli onko kyseessä tietoinen vai tiedostamaton valinta. Lisäksi kyse on siitä, miten opettaja hahmoja ohjaa, miten niistä puhutaan ja pidetäänkö niitä ainoina oikeina vaihtoehtoina.

Kosketus

Tässä kappaleessa pohdin kosketusta teatteritunnilla. Ketä kosketetaan ja miten? Onko kosketus sukupuolittunutta? Koskettaako opettaja kaikkia samalla tavalla?

28.10. Onko murrosikäisten poikien vaikeampi kontrolloida kosketuksensa voimakkuutta kuin tyttöjen? Esimerkiksi Markuksella oli luottamus-

ringissä vaikeuksia palauttaa kaatuva henkilö takaisin keskelle, kosketus oli usein liian kova ja ”tönäisevä”. Huomasin myös, että hän ei koskettanut sormillaan, vaan kämmenillään - myös se saattoi aiheuttaa kosketuksen kömpelyyden. Ehkä hän ei halunnut tai ollut valmis niin läheiseen kontaktiin, jossa oikeasti kosketetaan jotakuta, ja ilmaistaan kosketuksella pehmeyttä ja kunnioitusta. Tilanne voi olla pelottava, jos ei ole tottunut koskettamaan. En huomannut tytöissä tällaista vaikeutta - enkä tosin Pekassakaan, joka oli toinen poika Markuksen lisäksi tunnilla. Tätä ei siis voi yleistää, tietenkin yksilöissä on eroja. Mutta uskaltaisin kuitenkin väittää, että kulttuurissamme tyttöjen on helpompaa koskettaa toisiaan kuin poikien ylipäätään ketään. Tytöt lienevät myös tottuneempia koskettamaan.

Muistan omasta murrosiästäni sen, että esimerkiksi tytön hartioiden hieronta teatteritunneilla oli äärettömän jännittävää. Kaikenlaiset ajatukset surrasivat päässä: osaankohan minä hieroa oikein ja mitäköhän tuo tyttö tästä ajattelee? Samalla kosketus tuntui hirmu intiimiltä, kyseessähän oli tytön paljas niska! Siinä oli todella haavoittuvalla alueella epävarmana ja ujona murrosikäisenä poikana. (työpäiväkirja)

Teatteriharrastuksen luonteeseen kuuluu kosketus enemmän kuin moneen muuhun taidelajiin. Harjoitteiden puitteissa oppilaat koskettavat toisiaan ja opettaja oppilaita ilman, että kosketus muuttuu pääasiaksi. Toisaalta peruskoulun puolelta valuu teatteriopetukseenkin usein pohdintaa, että saako oppilasta ylipäätään koskettaa lainkaan. Kosketus on tabu. Nieminen (2015) pohtii kosketuksen hyväksyttävyyttä:

...Oon huomannut jossain vaiheessa, että amerikkalainen seksistinen kulttuuri on aika vaarallista, koska sit voi tulla se semmonen et opettaja koskee ja mitä se on, mut ku mun mielestä oppilaiden täytyy myös oppia milloin kosketus on seksuaalinen ja milloin se on ystävyyden ja läheisyyden kosketus. Et ne oppii myös sen rajan, koska sitä mun mielestä tarvii. Et kosketus on yleisesti ottaen hyvä, ja sit jos siihen liittyy jotain muuta ni sit sun täytyy tulla tietoiseksi myös siitä. Myös voi väärin koskettaa. (Nieminen 2015)

Myös Alhorinne (2015) on kosketuksen kannalla. Hän oli keskustellut asiasta entisen oppilaansa ja ystävänsä Emman kanssa.

...Tytöt itki ja mua aina välillä vitutti se tosi paljon, ku joku volisi joka päivä peloissaan. Mä sanoin (Emmalle) et enks mä ollu aika tiukkana siitä [...] että itke vaan, mutta kato mua ja kerro mulle että mitä sää itket. Sit se sano et ei, ku sää otit aina syliin ku itki. Mä olin et tä? Minä vai? Että näinkö oli...

Sit se rupes miettiin että joo, jos se ei ollut oppitunnilla ku itki, ni sit sä otit syliin, mut jos se oli oppitunnilla, ni sit sä tenttasit. Sit mä rupesin miettimään että mitäs mä tein poikien kanssa, sit mä tajusin et mitenkäs pojat ei oo itkeskelly, et oonks mä ite itkeskelly (naurua) siellä joka päivä. Et ku mähän joka päivä itkin kyllä töissä. Joko siitä että vittu ku tää on paskaa tai sitte että vittu ku tää on vaikuttavaa. Olin niinku kosketettu. (kunditko ei itkeneet?) Must tuntuu et (kundit) ratkas sen uhmalla ja mä aloin myöskin tajuamaan et ku mää oon ite ollu viime aikoina niin helvetin vihanen, et onks tää surua? Et ratkasenks mä surun näin et mä oon niin saatanan vihanen koko ajan. Et onks tää nyt tän sukupuolen tapa reagoida. (Alhorinne 2015)

Olisivatko pojat näyttäneet herkkyytensä – siis itkeneet - useammin, jos kyseessä olisi naisopettaja? Olisiko naispuoliselle opettajalle helpompi ottaa syliin ja halata myös poikia? Tässä opettajan sukupuolella tuskin on suurta merkitystä. Uskon seminaarityöni pohjalta, että jos ryhmässä on yksikin tyttö, pojille on vaikeampaa näyttää herkkyytensä kuin pelkässä poikaryhmässä, jossa myös itkeminen ja muu feminiiniseksi mielletty toiminta voi olla vaikeaa. (Jokelainen 2015)

Miesopettajan kosketus voi saada ristiriitaisia merkityksiä ja tulkintoja, olipa oppilaan sukupuoli mikä hyvänsä. Alhorinne toteaa, että poikien koskettamisen suhteen täytyy toimia avoimesti: ”Poikien kans onkin nimenomaan tosi tarkkaa että se tulee streitisti ja suoraan ja muitten nähden. Niin että ne ei kavahda sitä.” (Alhorinne 2015) Opettaja voi koskettaa poikia, kunhan kosketus on tietynlainen.

Miespuolisena teatteriopettajana koen toisinaan, että minun pitäisi osata koskettaa poikia jotenkin ”miehekkäällä” ja ronskilla tavalla. Heittäytyä välillä painiotteluun tai jotain muuta maskuliiniseksi miellettyä koskettamista. Tulin tietoiseksi tästä stereotyyppisestä ajattelutavasta vuosia sitten, kun oma 14-vuotiaiden ryhmäni teki yhteistyötä erään toisen ryhmän kanssa. Toisellakin ryhmällä oli miesopettaja, ja sain tarkkailla hänen työskentelyään yhteisiä tunteja vetäessämme. Hänelle oli täysin luontevaa napata vauhdikkaan harjoitteen yhteydessä joku oman ryhmäni murrosikäinen poika painiotteeseen hetkeksi tai nahistella hänen kanssaan palloa metsästettäessä. Koin hänen tapansa olla fyysisessä kontaktissa poikiin ihailtavana ja tavoiteltavana. Olin myös kateellinen, sillä itse en kokenut kykeneväni

samanlaiseen spontaaniin, maskuliiniseksi mieltämäni kosketukseen. Opettajalla ja oppilaalla tuntui olevan jotain yhteistä ja mielestäni vuorovaikutus syveni heidän välillään.

Mielestäni opettaja ottaa sukupuolesta riippumatta aina jonkinasteisen riskin koskettaessaan oppilasta. Koskaan ei voi ennalta tietää – vaikka tuntisi oppilaan jo monen vuoden takaa – että onko kosketus juuri tällä hetkellä hänestä hyväksyttävää. Kyseisessä tilanteessa riski oli myös jo aika suuri, sillä kosketus oli voimakas eikä mikään olalle taputus. Riski kuitenkin kannatti, sillä poika heittäytyi innolla mukaan ja uskon, että hänen kokemuksensa siltä teatteritunnilta oli erittäin myönteinen osittain kosketuksenkin ansiosta.

Myöhemmin pohdin sitä, että toimiiko ko. opettaja tyttöjenkin kanssa samalla tavalla? Ainakaan sillä tunnilla en nähnyt mitään vastaavaa tyttöjen suhteen. Miespuolinen teatteriopettaja ei voikaan ehkä napata teinityttöä nahisteluun tai painiotteeseen samalla tavalla kuin poikaa, sillä heteronormatiivisen oletuksen mukaan se ei ole hyväksyttävää. Miehen on turvallista koskettaa toista miestä, koska siinä ei ole mitään seksuaalista. Ja vielä: kun mies koskettaa miestä, kosketuksen on oltava laadultaan ronskia ja leikkilistä ja tapahduttava kaikkien nähden.

Nieminen jatkaa, että hänen tunnillaan kaikki koskettavat kaikkia. Hän uskoo, että kosketuksella on suuri merkitys ihmiselle, koska sitä kautta saa hyväksyntää ja oman kehon rajat piirtyvät. Nieminen myös haluaa oppilaitaan joilla on suruja tai taputtaa olalle kannustukseksi. (Nieminen 2015) Näin hän rikkoo heteronormatiivista stereotypiaa ja laajentaa oppilaiden käsitystä siitä, miten mies voi ja saa koskettaa. Hänkin kuitenkin myöntää, että kosketus on erilainen, jos kyseessä on poika.

Kyl mä ehkä varovaisempi oon poikien suhteen. Ehkä tietoisempi jotenkin [...] et nyt mä päätän et mä kosketan tai et mä päätän et mä en koske. (miksi?) Kyl mä luulen et siin on varmaan sellasta ehkä omasta historiasta ja myös se, että yhteiskunnassa Suomessa miesten halaaminen on ollut tietynlainen tabu, joka on mun mielestä muuttunut ihan hirveesti. Nuoremille se ei oo enää semmonen juttu, ni mä luulen että siellä on varmaan sellaista lastia taustalla. Myös se, et miltä siitä tuntuu jos toi opettaja haluaa sitä tai et pitäiskö mun nyt halata, niin kuin itse mieltii...

Mut kyl esimerkiksi jotku tilanteet on semmoisia, että oon sitä mieltä, että opettajan pitää halata. (Nieminen 2015)

Olen Niemisen kanssa samaa mieltä. Muistan erään tilanteen täysi-ikäisten teatterioppilaiden tunnilta. Kyseessä oli edelleen sama luottamusrinki-tehtävä, jossa yksi oppilas on ringin keskellä silmät kiinni ja toiset tiiviisti hänen ympärillään. Keskellä oleva lähtee sitten kaatumaan silmät kiinni siten, että ryhmä ottaa hänet vastaan pehmeästi:

27.10. Samassa tehtävässä toimin myös niin, että menin mukaan rinkiin kun oli Antin vuoro olla keskellä. Ajattelin – ja sanoin sen myös osittain ääneen – että nyt minun on varmaan syytä tulla rinkiin tueksi, koska kyseessä on Antti, joka on mies ja isokokoinen sellainen. Tajusin kuitenkin saman tien omassa toiminnassani monta seikkaa yhtä aikaa: Huomasin pelkääväni, että ryhmäläiset ajattelevat minun olevan ihastunut Anttiin, koska haluan olla mukana koskettamassa häntä. Siten pelkäsin leimautuvani homoksi. Miksi? Tuli sellainen olo, että rikon jotain “meidän miesten” välisestä vuorovaikutussuhteesta, jos ”paljastun” homoksi. (Työpäiväkirja)

Kyseisessä tehtävässä ei voi koskettaa ronskisti ja leikillisesti, vaan kosketuksen on oltava pehmeä. Maskuliinisuuteen ei puolestaan kuulu feminiinisyys – siis pehmeys - eikä homous. Pelkäsinkö pohjimmiltaan sitä, että oma valta-asemani opettajana häviää, jos paljastun joksikin muuksi kuin heteroseksuaaliksi? Opettajallahan on valtaa oppilaisiin nähden, mutta homolla ei taas lähtökohtaisesti ole niin paljon valtaa kuin heterolla.

Tajusin myös, etten olisi mennyt rinkiin naispuolisten oppilaiden kohdalla, sillä olisin mielestäni viestittänyt oppilaan olevan niin painava, että minun on tultava mukaan. Painohan voi olla *naiselle* arka asia. Tunnistin tämän stereotyyppiseksi ajatteluksi melkein samalla hetkellä kun ajatus syntyi.

Nieminen toteaa myös, että miesten välinen kosketus nähdään erilaisena kuin naisten välinen kosketus:

Kokkolassa kun olin opettamassa [amkissa] niin tehtiin joskus semmoista kontaktiharjoitusta ja siin ryhmässä ei ollu ku vissiin kaks nuorta miestä, ja sit se toinen niistä jäi parittomaksi ja sit mä tein sen kanssa sitä kontaktiharjoitusta ja sielt tuli joku tyttö joka myöhästyi ja sit mä sanoin vaan et sisään ja jäät katsomaan mitä muut tekee. Sit mä kysyin sen jälkeen et no miltä se näytti, ni sit se sano et oli tosi hienon näköistä. Sit se

*sano et mut sit ku te teitte - en nyt muista mikä sen pojan nimi oli – ni se näytti kyllä seksiltä.
Se oli jännä juttu, et ku ne miehet teki sitä, ni se näytti seksiltä, mut ku naiset teki se näytti ystävyydeltä tai kaverilta. (Nieminen 2015)*

Tässäkin kyse oli pehmeästä kosketuksesta, jota ei piilotettu huumorin tai leikin taakse. Se siis miellettiin ulkopuolisen näkökulmasta seksuaaliseksi, koska – olipa osapuolten seksuaalinen suuntautuminen mikä tahansa – miesten välistä pehmeää koskettamista ei ole totuttu näkemään yhteiskunnassamme. Toisaalta, kuten Nieminen aiemmin totesi, nuorempien kohdalla tilanne on muuttumassa. Poikien välistä kosketusta ei enää seksualisoida niin voimakkaasti ja se on myös sallitumpaa kuin aiemmin. Tämän olen huomannut itsekin:

3.11. Jari ja Marko yllättivät minut tänään rentoutumistehtävässä. He sopivat olevansa pari aivan ilman mitään tohinoita ja vitsailuja, ja tekivät sitten selkähierontarentoutumisen toisilleen. Siinä ei näyttänyt olevan mitään erikoista heille eikä muillekaan. Miksi yllätyin? Onhan tässä ryhmässä puhuttu näistä sukupuoliasioista ja olen yrittänyt myös opettaa näitä juttuja jo muutaman vuoden ajan. Sinänsä se ei siis ollutkaan yllätys. Olin vaan niin vaikuttunut siitä, että tilanne meni niin kevyesti ja normaalisti. Ihan kuin se olisi normaalia 15-vuotiaiden poikien käytöstä, että hierotaan toisen selkää rentoutumisen aikana eikä väännetä homovitsejä. Ehkä se nykyään onkin! Olen iloinen! (työpäiväkirja)

Huomasin odottavani, että jossain kohtaa pojat heittävätkin tilanteen vitsiksi tai läpänheitoksi. ”Homoperformanssilla” tarkoitetaan sellaista oman aseman vahvistavaa tapaa, jossa korkean statuksen pojat esittävät olevansa homoseksuaaleja. He voivat syleillä tai suudella toisiaan kaveriporukassa, mikä antaa heille mahdollisuuden ilmaista läheisyyttä tavalla, joka ei maskuliinisuuden kontekstissa muuten olisi sallittua. Samaan aikaan toimintaan sisältyy näkökulmasta riippuen myös ei-heteroseksuaalisia ihmisiä vähättelevä eetos. Toisaalta taas homoperformansseissa luovutaan hetkellisesti ja performatiivisesti homofobiasta ja käännetään homous statusmeriitiksi. (Huuki 2012, 211) Muistan myös omasta armeija-ajastani, kuinka kaksi saman tuvan alokasta nukkuivat samassa sängyssä, halailivat toisiaan ja puhuivat naimisiinmenosta aivan vakavalla naamalla. Kuitenkin

jokainen ymmärsi, ettei näiden kahden korkean statuksen maskuliinisuutta edustavan miehen kohdalla kyse ollut ”oikeasta” homoseksuaalisuudesta vaan homoperformanssista.

Opettajana voi olla vaikeaa erottaa, milloin kyseessä on vallan tavoittelu ja toiseuden vähättely, ja milloin kyse on aidon välittämisen naamiointi turvallisempaan muotoon, sillä kyse on hienovaraisista ”vallan mekanismeista”. (Huuki 2012, 212)

Opettajan seksuaalinen suuntautuminen

Tässä kappaleessa pohdin haastattelujen valossa opettajan seksuaalista suuntautumista suhteessa tasa-arvoon ja sukupuoleen. Pitääkö seksuaalinen suuntautuminen kertoa oppilaille tasa-arvon nimissä? Luoko se luottamusta tai työrauhaa ja jos, niin kenelle?

Opettajien seksuaalisuudesta ei ole totuttu puhumaan. Oppilaat ymmärtävät seksuaalisuuden seksinä tai homoseksuaalisuutena, ei heteroseksuaalisuutena – vaikkakin kyllä avioliittona tai perheenä. (Lehtonen 2003, 103) Tämä on mielestäni jännittävä ristiriita. Ymmärrän asian myös niin, että jos opettaja puhuu seksuaalisuudestaan, josta ei siis tutkimusten mukaan juuri puhuta (kts. Lehtonen 2003), kyseessä on siis jotain muuta kuin heteronormatiivisen mallin mukainen seksuaalisuus. Toisin sanoen, heteroseksuaalisuuden normi on jo niin voimakas, ettei siihen enää liity seksuaalisuus lainkaan. Se on olemassa ilman puhettakin. Toisaalta, tutkimuksia on enimmäkseen tehty peruskouluikäisillä oppilaille, ei aikuisopiskelijoilla. Heidän kohdallaan tilanne voikin olla toinen. Tässä kappaleessa keskityn aikuisiin opiskelijoihin.

Alhorinne (2015), joka siis on opettanut nuoria aikuisia Lahdessa, on avoimuuden kannalla myös opettajan seksuaalisuuden suhteen. Hän näkee asian turvallisuuden ja luottamuksen kautta.

...Mää oon sanonu jo pääsykokeessa että minä olen sitten hinttapuli, vittu, ja siks toisekseen täällä ei muutenkaan ketään kiusata [...] Mut et se on niin avoin peli. Kaikki pitää olla, kaikki. Tai sit myöskin et jos mää ihastun

johonki oppilaaseen - niinku mä ihastun. (Sanotko senkin ääneen?) Joo! Kaikille muille valkoiset vaatteet mutta sinä saat mustat, koska sinuun minä olen ihastunut (naurua). Siitä seuraa hämmennystä ja hyviä oppimiskokemuksia oppilaille ja opettajalle. (Alhorinne 2015)

”Suosimalla” ihastumisensa kohdetta avoimesti ja kertomalla siitä vielä kaikille, Alhorinne itse asiassa purkaa lähtökohtaisesti epätasa-arvoista tilannetta huumorin keinoin. Ymmärrän logiikan myös niin, että kun opettaja itse sanoo asian ääneen, kenenkään muun ei enää tarvitse.

Alhorinne jatkaa, että hänen entinen naispuolinen opiskelijansa oli todennut, että koki Alhorinteen turvallisenä, koska tiesi ettei opettaja ole hänestä seksuaalisesti kiinnostunut (Alhorinne 2015). Näin varmasti naispuolisten opiskelijoiden kohdalla saattaa ollakin.

Nieminen (2015) puolestaan ei julistaisi seksuaalisuuttaan ensimmäisenä:

... Mä en myöskään siitä tee numeroa, että mä ensimmäisenä kertoisin oppilailleni sen, mut en mä sitä myöskään salaa, et se on semmonen vähän samaan tapaan, et mun mielestä olis outoa jos joku opettaja tulis opettaan ja sanois et mä oon muuten sitten hetero. Et se olis mun mielestä kummallista. Sit mä olisin niin, et onks se ihan sinut seksuaalisuutensa kanssa tää ihminen ku se täytyy jotenkin... et miks sen pitää sitä painottaa sitä asiaa. (Nieminen 2015)

Itse ajattelen niin, että hetero-opettajan julistus saisi minut viimeistään ajattelemaan opettajan seksuaalisuutta, jos en olisi sitä aiemmin ajatellut. Se saisi minut myös miettimään, miksi seksuaalisuus on tärkeä asia mainita teatterituntien puitteissa?

Tunnistan tässä asiassa heteronormatiivisuuden vaikutuksen. Ei ole sama asia, jos homoseksuaali opettaja ilmoittaa homoudestaan kuin jos hetero opettaja ilmoittaa heteroudestaan. Jälkimmäisessä on kyse normista, ja sen ääneen sanominen voi herättää päinvastaisen vaikutuksen: tuo ope ei oikeasti olekaan hetero, koska hänen täytyy se erikseen sanoa. Kärjistetäänpä tätä ajatusta vielä pidemmälle. Heteronormatiivisen uskomuksen ja maskuliinisuusteorioiden mukaan maskuliininen eli miespuolinen henkilö on aina aktiivinen seksuaalinen olento. Näin ollen miesopettajan kosketus ei ole sama kuin naisopettajan kosketus. Sekä heteroseksuaalit että homoseksuaalit

miehet ovat aina siis valmiita seksiin, joten he ovat potentiaalinen uhka opiskelijoille. Heteronormin mukaan naispuoliset oppilaat tietävät ”automaattisesti” olevansa ”vaarassa” ja miespuoliset oppilaat puolestaan turvassa. Nämä roolit ovat oletusarvoisia ja siksi turvallisia. Jos opettajan seksuaalinen suuntautuminen onkin jotain muuta kuin heteronormin mukainen, on siis opiskelijoiden turvallisuuden saavuttamiseksi sanottava se heille ääneen. Näin opiskelijat osaavat ”ottaa oikeat roolit”. Homojen on siis syytä tulla kaapista.

Miten on naisopettajien laita? Täytyykö heidän kertoa suuntautumisestaan, koska se poikkeaa heteronormista vai ei? Koska feminiinisyys mielletään maskuliinisuuden vastakohtaksi, tällöin nainen ei ole seksuaalisesti aktiivinen olento. Siten naisopettajaa ei lähtökohtaisesti pidetä uhkaavana hahmona eikä hänen tarvitse julistaa seksuaalisuuttaan opiskelijoille luodakseen turvallisuutta. Sitä paitsi, jos miestä kohdellaan seksuaalisena objektina eli katseen kohteena, sehän tuntuu hänestä aina hyvälle ja imartelevalle. Miehen objektina olemiseen voi aina suhtautua myös huumorin kautta, koska miessukupuoli on vahva ja kestää sen.

Hämmennetään vielä pakkaa: entä biseksuaalit naisopettajat? Heidän potentiaalisina kohteinaan ovat kaikki opiskelijat, olisiko silloin reilua ja turvallista, että ope muistaisi sanoa suuntautumisestaan, jotta opiskelijat tietävät roolinsa? Näinkö se on?

Tämähän ei tietenkään mene näin suoraviivaisesti todellisessa elämässä. Ajattelen, että opettajan seksuaalisuuden esiin tuomisessa tai piilottamisessa on pohjimmiltaan kyse opiskelijan määrittelyn tarpeesta, rajoista ja luottamuksesta – ja myös vallasta. Meillä ihmisillä lienee luonnostaan tarve lokeroida ja määritellä muita ihmisiä, ja siten selkeyttää omaa maailmankuvaamme. Jos jollakulla opiskelijalla on tarve saada tietää opettajan seksuaalinen suuntautuminen, niin olkoon vaan. Opettajan velvollisuus ei kuitenkaan ole tehdä ennakko-oletuksiin perustuvia johtopäätöksiä opiskelijoista tässäkin suhteessa. Toisin sanoen, ei ole minun tehtäväni opettajana arvailla haluavatko opiskelijat tietää seksuaalisen suuntautumiseni vai ei. Opettajalla puolestaan on oikeus olla seksuaalinen

ihminen niin kuin opiskelijoillakin. Missä määrin ja miten sitä teatteritunneilla tuodaan ilmi, on tietenkin toinen asia. Mielestäni opiskelijan velvollisuus ei kuitenkaan ole ajatella opettajaa seksuaalisena ihmisenä, jos se on vastoin opiskelijan maailmankuvaa. Ei ole myöskään opettajan velvollisuus ratkaista tätä ”ongelmaa” opiskelijan puolesta. Jos luotan opettajaani, minulle on pohjimmiltaan aivan sama, mikä hänen seksuaalinen suuntautumisensa on. Kyse on luottamuksesta ja siitä, ettei opettajani ylitä minulle tärkeitä rajoja, liittyivätpä ne seksuaalisuuteen tai johonkin muuhun. Opettajalla on yleensä ottaen enemmän valtaa teatteritunnilla kuin kenelläkään opiskelijalla, siksi luottamuksen saavuttaminen on tärkeää.

Koen myös arvojen tasolla ongelmalliseksi sellaisen ajattelutavan, jossa homojen on tultava kaapista ulos, jotta heteroilla olisi helpompi ja selkeämpi olo. Usein tämä vielä naamioidaan homojen oman elämän helpottamisella. Toisin sanoen, kun tulet ulos kaapista, oma elämäsi on vapaampaa ja helpompaa, ja olet rehellisempi itsellesi – samaan aikaan sinut on helpompi määritellä ja laittaa siististi lokeroon.

Mieheys – hyöty vai haitta?

27.10. Kun tehtiin luottamusrinkiä nuorten aikuisten kanssa, huomasin, että minun teki mieli vedota Heikkiin miehenä, kun hän ei halunnut tehdä luottamusrinkiä. Se oli pieni hetki, ikäänkuin henkinen silmänisku, että hei come on, kyllähän sä nyt tän teet you know koska oot kundi. En edes tehnyt mitään näkyvää, mutta tunnistin halun itsessäni toimia juuri näin. Jos kyseessä olisi ollut tyttö, uskallan väittää etten olisi ajatellut näin. Olisin voinut yrittää vedota samalla tavalla "katseella", mutta ajatus sen takana olisi ollut eri. Se olisi perustunut meidän väliseen kontaktiin ja siihen, että tiedän tytön olevan rohkea heittäytyjä. Miksi sitten poika on eri juttu? Osittain ei olekaan, kyllähän siinäkin taustalla on sama ajatus juuri tämän pojan rohkeudesta, mutta siinä on mukana myös stereotyyppistä sukupuolirooliajattelua. (työpäiväkirja)

Miesopettajat ovat teatterikentällä vähemmistönä, ja nais- ja tyttövaltaisessa ryhmässä asetelma saattaa aiheuttaa tietynlaisia ajatuskuvioita liittyen vuorovaikutukseen.

Jos on yks poika ryhmässä ni se on haasteellinen... melkeinpä sanoisin et siinä tilanteessa on hyötyä siitä on itse mies. Et se ei oo siinä tilanteessa vaan naisten ja tyttöjen kesken, vaan sit meitä on jotenkin edes kaksi... et ku toi opettajaki on mies ni mä voin kyllä tehdä teatteria, et joku semmonen... aika syvällä oleva viesti. Et ei tää oo vaan naisten harrastus, tai naisten juttu. (Nieminen 2015)

Sami Nieminen kokee sukupuolen niin yhdistäväksi tekijäksi, että poika ja miesopettaja voivat kokea olevansa ”jotenkin edes kaksi” samanlaista. Hän jatkaa kuitenkin, että sukupuoltakin tärkeämpi vaikutus on ryhmän sisäisellä dynamiikalla ja sillä, kuinka paljon kukin oppilas esimerkiksi vie tilaa. Kyse on lopulta persoonakohtaisista eroista. (Nieminen 2015)

Ikä, alkuperä, uskonto tai etninen alkuperä eivät nouse sukupuolen veroisiksi yhdistäviksi tekijöiksi. Ymmärrän, että käsite ihonväristä ja ”rodusta” on vaikea ja sumea, mutta leikitään silti hetki ajatusleikkiä. Kuvitellaan, että olisi valkoihoinen miesopettaja, ja ryhmä olisi täynnä tummaihoisia tyttöjä. Sitten ryhmään tulisi mukaan tummaihoinen poika. Kokisiko hän samuutta samanikäisten ja –väristen”, mutta eri sukupuolta olevien ryhmäläistensä kanssa, vaiko samaa sukupuolta, mutta ”eri väriä” olevan opettajansa kanssa? Tämä on tietysti myös kulttuuriin liittyvä kysymys. Voisiko jossain toisessa kulttuurissa esimerkiksi uskonto nousta yhdistäväksi tekijäksi sukupuolen yli?

3.2. Kun äänestettiin näytelmän nimestä, Matti sanoi vitsinä, että hän saa äänestää myös Samulin puolesta. Kysyin että miksi? Hän sanoi, että koska Samulikin on poika. Jäin miettimään tätä jälkeinpäin, itse tilanteessa en varmaan sanonut mitään järkevää. Ymmärsin myöhemmin, että sukupuoli koetaan aika tärkeäksi - sekä erottavaksi ja yhdistäväksi tekijäksi – esimerkiksi verrattuna ikään. Ei Matti sanonut, että hän saa äänestää myös Susannan puolesta, joka oli myös pois tunnilta, koska he ovat samanikäisiä. Sukupuoli on siis eronteon hierarkiassa merkittävä tekijä. Miksi? (työpäiväkirja)

Historioitsija Joan W. Scott (1986) esittää artikkelissaan, että sukupuoli on itse asiassa tärkein tekijä valtasuhteiden merkityksellistämässä. Se ei suinkaan ole ainoa tekijä, mutta yhtämittäinen ja toistuva tapa merkityksellistää valtaa länsimaisessa, juutalais-kristillisessä ja islamistisessa historiaan pohjautuvassa kontekstissa. (Scott 1986, 1069)

Valkoihoiset länsimaalaiset hyötyvät rasistisesta maailmanjärjestyksestä joka päivä, tiedostimmepa sitä tai emme. Valkoisuus liitetään puhtauteen, siveyteen ja moraaliseen hyvyteen niin taiteessa, uskontojen kuin mediankin kuvastoissa. (Valovirta 2012, 92) Hyötyykö vähemmistöasemassa oleva miespuolinen teatteriohjaaja sukupuolestaan vai onko siitä hänelle haittaa? Lassi Alhorinne muistelee alkuaikojaan Lahden kansanopistossa:

Silloin ku mä menin Lahteen ni mä pelkäsin tosi paljon että mä oon liian mammari, et mä pilaan tän koulun maineen. Ja mä päätin silloin keväällä ja kesällä, et mä pidän niin rankan ekan vuoden et ei ainakaan kukaan pääse sitä kritisoimaan et mä oon liian lälläri. Tai mammari. Ja pidin. Ja sekosin kyllä itteki siinä sitten [...] Siinä oli kans semmonen, en tiää onks tää sukupuoleen liittyvä, et mä en ainakaan mammaroi ...mamanpoika, poikarooli. (Alhorinne 2015)

Pitääkö miesopettajan olla tiukka, odotetaanko sitä häneltä? Ja jos, niin kuka odottaa ja mistä tällainen mielikuva nousee? Miestutkija Pasi Malmi (2009) on väitöstyössään listannut viisi keskeisintä maskuliinisuuteen liittyvää rooliodotusta amerikkalaisessa yhteiskunnassa: välttää kaikkea feminiinistä käyttäytymistä, tavoittelee valtaa ja statusta, ole vahva ja itsenäinen, ole rohkea ja aggressiivinen - ja ole aina valmis seksiin. Nämä rooliodotukset pätevät hänen mukaansa myös suomalaisessa yhteiskunnassa. (Malmi 2009, 37) Tiukkuus, kuri ja pohjimmiltaan valta liitetään siis hegemoniseen eli ylintä valtaa pitävään maskuliinisuuteen. Itsekin tunnistan jotain tästä paineesta oman opetushistoriani varrelta. Aihe nousee aina välillä ilmaan, kun aloitan uuden ryhmän opettamisen. Se on jotenkin erilaista, kun tulee miesopettaja, ja häneen liitetään ehkä erilaisia toiveita ja uskomuksia. Myös Nieminen puhuu miesopettajaan kohdistettuihin odotuksiin liittyen, että toisinaan äidit tuntuvat haluavan lapselleen miespuolisen opettajan:

(Nimenomaan äidit?) No veikkaisin, en oo ihan varma [...] On esimerkiks yksinhuoltajalapsia jotka on äidin kanssa, ni sit ne ajatellu et siellä ois sit miesopettaja. Sit mä mietin sitä et ku mulla oli pari vuotta sitten pienten ryhmä, 6-7-vuotiaita ja siinä oli kolme poikaa siinä ryhmässä [...] ni ne tytöt sano että pojat haluu aina istuu sun sylissä. Sit mä sanoin, et ne varmaan nyt tarvii sitä. Et jos ei kotona saa riittävästi istua (naurua), ja

sit käytiin tätä keskustelu että saako mennä syliin kotona. Se oli jännä...
(Nieminen 2015)

Nieminen arvelee edelleen, että kyse on jonkinlaisesta miehen mallista. Oppilaalle on tärkeää näyttää, että mieskin voi tehdä taidetta ja siten toimia esimerkkinä pojille. (Nieminen 2015)

Pohdin tätä asiaa usein itsekin, ja välillä olen kokenut sen tuovan paineita opettajuuteen. Olenko minä oppilaille miehen esikuva? Miten minun pitää siis olla, jotta täytän mahdollisimman hyvän esikuvan kriteerit? Mieleeni on noussut kuva maskuliinisesta, tummanpuhuvasta hahmosta, joka pitää kuria, on jämäkkä ja ”miehekäs”. Minun pitää myös automaattisesti ymmärtää ”poikien juttuja” ja olla kiinnostunut samoista asioista, heittää läppää homoista ja niin edelleen. En kuitenkaan ole kokenut edustavani mitään noista asioista, mikä on aiheuttanut ristiriitaisia ja ahdistavia ajatuksia suhteessa mallina ja esimerkkinä olemiseen. Sittemmin olen tunnistanut, että tämä ahdistus pohjautui maskuliinisuuden illuusion: kukaan ei lopulta voi saavuttaa täydellistä maskuliinisuutta, koska sitä ei lopulta ole olemassa. Sitä voidaan silti tavoitella, ja tavoitellaankin koko ajan. Olen ymmärtänyt, että minä yksilönä riitän mainiosti antamaan mallia miehenä olemiseen – ja ihmisenä olemiseen. Oppilaat eivät mielestäni tarvitse yhtään uutta stereotyyppistä mieheyttä edustavaa esikuvaa, sillä yhteiskunta median avustuksella hoitaa kyllä sen puolen. Sen sijaan stereotypioita rikkoville, eri sukupuolia edustaville esikuville on vielä tilaa.

Mietin myös, onko tärkeää antaa miehen malli nimenomaan pojille? Toki on, koska pojat ovat teatterissa vähemmistönä oppilasryhmässään, joten voi olla hyödyllistä, että opettaja on samaa sukupuolta. Uskon kuitenkin, että kaikki sukupuolet hyötyvät yhtä lailla siitä, että elämässä on eri sukupuoliin liittyviä aikuisia malleja ja esimerkkejä. Työille on tärkeää nähdä erilaisia naisen malleja - joita ainakin oletusarvoisesti teatteriopetuksen piirissä riittää - mutta tärkeää on kuitenkin nähdä myös erilaisia miehen malleja. Tytöt ovat sukupuolijärjestelmän uhreja siinä missä pojatkin, ja myös heillä on jo lapsena syntynyt kuva siitä, mikä on eri sukupuolille sopivaa ja mikä ei. Viime viikolla 10-11 -vuotiaiden tunnilla kuulin tytön suusta lauseen: ”Ei pojat käytä

käsilaukkuja, vai ootko sä joku neiti?” Tämä siis sen jälkeen, kun eräs poika oli ottanut kohtaukseen etäisesti käsilaukkua muistuttavan laukun. Poika kuittasi sen naurulla, mutta jätti laukun pois kohtauksesta.

Kyse ei siis ole pelkästään siitä, että lapset tarvitsevat sukupuoliin liittyviä esikuvia elämäänsä, vaan siitä, että he tarvitsevat *erilaisia* sukupuoliin liittyviä esikuvia. Tällaiset erilaiset esikuvat näyttävät heille, että myös mies voi tehdä taidetta ja nainen voi olla jämäkkä.

Mieheys voi olla myös rasite. Ohjasin muutama vuosi nuorten näytelmän, jossa 15-vuotias tyttö käsikirjoituksen mukaan ”pudottaa aamutakin päältäään. Alla on tiukat ja paljastavat vaatteet.” Roolihahmoa esittävä 18-vuotias nainen valitsi kohtaukseen avarakaula-aukkoisen teddy-alusasun, jonka alla oli mustat mikrohortsit. Samassa esityksessä oli myös samanikäinen mies ilman paitaa farkut jalassaan. Kun esityksemme arvioitiin teatterifestivaaleilla, kaksi raadin naispuolista jäsentä kysyi tiukasti kyseiseltä naiselta, että kuka oli vastannut puvustuksesta. Vaikka hän kertoi, että jokainen ryhmän jäsen oli vastannut omista valinnoistaan, kumpikin raatilaisista katsoi silti minua paheksuvasti. Ilman paitaa ollut miespuolinen oppilas jäi huomiotta. Tulkitsin tämän niin, että raadin mielestä vähäpukeinen nainen oli miesopettajan vallan väärinkäytön uhri. Mies ei taas voinut olla uhri eikä tarvinnut ”suojelua” miesopettajan valtaa vastaan. Siksi häneltä ei kysytty puvustuksesta, vaan naiselta. Ymmärrän, että heteronormatiivisessa kulttuurissa nuori mies ilman paitaa ei ole samalla tavalla seksualisoitu ja hyväksikäytetty olento kuin nuori nainen alusvaatteissa, mutta totuus oli tässä tapauksessa kuitenkin toinen. Ilman paitaa esiintyminen vaati kyseiseltä mieheltä enemmän rohkeutta kuin alusvaatteissa esiintyminen naiselta, joka puolestaan olisi ollut innokas esiintymään vähemmissäkin vaatteissa. Silti minua pidettiin automaattisesti heteroseksuaalisena miehenä, joka oman nautintonsa ja valta-asemansa takia laittoi naisparan vähiin vaatteisiin näyttämölle. Tämän kaltainen heteronormatiivinen ajattelutapa syrjäyttää herkästi toisenlaiset tavat ajatella, koska heteronormatiivisuus alkaa imeytymään meihin jo lapsena – toisenlainen tapa ajatella täytyy opetella erikseen.

Tasa-arvo teatteriopetuksessa

Miten lienee tasa-arvoisen kohtelun laita teatteriopetuksessa? Oman kokemukseni mukaan tasa-arvoa pidetään tärkeänä asiana ja siihen suhtaudutaan vakavasti. Sukupuoli ei sen sijaan ole kovin pinnalla haastattelemieni opettajien mielessä opetusta suunniteltaessa eikä toteutettaessa. Sukupuoli koetaan hieman vaikeaksi asiaksi ja sen vaikutusta toimintaan voi olla vaikea tiedostaa. Ilmassa tuntuu olevan myös sellaista ajattelua, että sukupuoli ei ole niin merkittävä tekijä kuin jotkut muut tekijät. Voiko olla niin, että molemmat haastatteleman opettajat ovat joutuneet jo aiemmin ajattelemaan sukupuoliasiat ”selviksi”, jolloin heidän ei opettaessaan tarvitse kiinnittää siihen enää huomiota? Tällöin oltaisiin siis positiivisella, lopullisella, todellisella tavalla sukupuolineutraalilla alueella. Kutkuttava ajatus!

Nieminen (2015) pohtii omaa tapaansa suunnitella tuntia, jos tietää ryhmässä olevan paljon poikia:

... Ne kaipais enemmän liikettä...En tiedä onks se joku alitajuntainen juttu tai onks siinä joku stereotypia, mut jotenki semmonen et ku ne pääsee tekemään ja jollaki tavalla purkaan sitä ylimääräistä energiaa ni sit pystytään paremmin tekeen kaikkee. Tietysti tässäkin on eroja et eihän kaikki pojat oo sellaisia, mut semmonen suuri enemmistö... (Nieminen 2015)

Jos ryhmässä on paljon poikia, opettaja tulee tietoisemmaksi sukupuolen merkityksestä ja se vaikuttaa myös tunnin suunnitteluun. Myönnän toimivani näin usein itsekin. Tämän uskon johtuvan siitä, että kyseessä on normista poikkeava tilanne – teatteri-opetuksessa kun suurin osa oppilaista on yleensä naispuolisia. Toisin sanoen, jos opettaja suunnittelee teatteritunnille enemmän liikettä poikien lukumäärän lisääntyessä, opettaja tulee samalla ottaneeksi kantaa myös siihen, etteivät tytöt - ja kaikki muut ketkä eivät kuulu opettajan mielessä kategoriaan ”pojat” - tarvitse niin paljon liikettä. Näin sukupuoli vaikuttaa siis tuntien suunnitteluun, normista poikkeaminen vain

tekee siitä ehkä tietoisempaa. Kuten Nieminen toteaaakin, tällaisessa tilanteessa ollaan kuitenkin herkästi uskomusten ja stereotyyppien alueella.

Nieminen arvelee, että yksilöiden tarpeet määrittelevät enemmän tunnin suunnittelua sukupuolen sijaan (Nieminen 2015). Ymmärrän tämän sukupuolen ohi tai läpi näkemisenä, jolloin ikään kuin kokonaishenkilö ja hänen kaikki yksilölliset ominaisuutensa nousevat esiin pelkän sukupuolen sijaan.

On kuitenkin kiinnostavaa pohtia, mikä tai kuka onkaan ”yksilö”? Millaisista osista se/hän koostuu? Sukupuolesta kirjoittanut filosofi Vera Tripodi (2014) esittää, että ”yksilöt” ovat aina diskursiivisesti ja sosiaalisissa suhteissa rakentuneita. Naiset ja miehet muodostuvat siitä, miten heidät määritellään. ”Nainen” muodostuu ”naiseksi”, koska yhteisö ”kohtelee” häntä naisena. (Tripodi 2014, 21-22) Myös Butler (2006) kysyy, että ”onko ylipäänsä olemassa ihmisiä, jotka eivät olisi jo valmiiksi sukupuolitettuja? [...]Lapsi inhimillistetään sillä hetkellä, kun vastataan kysymykseen ”onko se poika vai tyttö” (Butler 2006, 194). Hän esittää myös, että keskustelua ”henkilön” identiteetistä ei voi käydä ennen keskustelua sukupuoli-identiteetistä siitä syystä, että ”henkilö” tulee aina määritellyksi ja ymmärretyksi sukupuolittuneiden standardien mukaan (Butler 2006, 68). Ei siis ole olemassa yhtään ainoaa ihmistä, joka ei olisi joutunut kohtaamaan sukupuolta luokittelevana ja määrittelevänä elementtinä ja siten joutunut ottamaan siihen kantaa. Näin siis ajatus oppilaan persoonasta/yksilöstä sisältää jo lähtökohtaisesti sukupuolen, ja ”yksilöä” on vaikea erottaa sukupuolen merkityksistä. Tämä ei tietenkään tarkoita sitä, etteikö opettaja voi pyrkiä siihen, ettei anna sukupuolen vaikuttaa. Näin teen usein itsekin. Pohdin kuitenkin, että jos en kohtele Leenaa enää tyttönä, vaan yksilönä, niin *kenenä* tai *minä* häntä silloin kohtelen? Olen kuitenkin määritellyt hänet jo aiemmin tytöksi, koska hänellä on tytön nimi. Jos suljen ”tyttöyden” pois, mitä jää jäljelle? Ja tarkalleen ottaen mitä suljen ”tyttöyden” myötä pois vuorovaikutuksestamme? Eikö kokonaiseen yksilöön kuulu myös sukupuolen ulottuvuus?

Uskon, että se, mitä tarkalleen ottaen suljen silloin pois, ovat erilaiset stereotyyppiat, oletukset ja uskomukset siitä, mitä hänen tyttöytensä minun mielestäni tuottaa. Jäljelle jää toivottavasti todellisempaa vuorovaikutusta ja läsnäoloa. Oleellista on myös se, että ennen kuin opettaja sulkee sukupuolen vaikutukset pois, hän on kohdannut omia sukupuolittuneita stereotyyppioitaan. Vasta silloin hän voi aidosti olla välittämättä sukupuolen vaikutuksista. Muussa tapauksessa seurauksena voi olla syrjivää ja tukahduttavaa sukupuolineutraalisuutta.

Alhorinne (2015) toteaa myös, että aihe on nopeasti käsitelty, sillä ”ei siihen liity mun mielestä mies ja nais, paitsi sitten kyllä nyt me löydettiin joitain kohtia... et mä aattelin et ei tää kyl siitä riipu oonks mä mies vai nainen, se riippuu siitä oonks mä homo vai en.” (Alhorinne 2015) Hän kokee, ettei sukupuoli siis sinänsä ole vaikuttava tekijä opettajan työssä. Samaan aikaan hän kuitenkin myöntää sen olevan yksi tekijä, mutta tärkeämpi ja vaikuttavampi tekijä on hänen mielestään opettajan seksuaalisuus. Seksuaalisuus on kuitenkin yhteydessä sukupuoleen, sillä sukupuoli määrittää osaltaan kehen seksuaalinen halu kohdistuu. Totta on myös se, että vaikka opettaja itse ei ajattele sukupuolen olevan tärkeä tai läsnä erilaisissa tilanteissa, sukupuoli astuu kuitenkin väistämättä kuvaan sillä hetkellä, kun yksikin oppilas määrittelee mielessään opettajan tai toisten oppilaiden sukupuolen. Määrittely myös laukaisee tietynlaisia toiminnan malleja, joista seuraa puolestaan erilaisia asioita.

Aina sukupuolta ei suinkaan tarvitse käsitellä maailman isoimpana aiheena, vaan opettaja voi olla sensitiivinen tekemättä aiheesta numeroa:

Mä muistan ku me tehtiin kymppiluokkalaisten kans Vantaalla projektia ja sitten ne oppilaat kysy siltä omalta opettajaltaan, joka oli nainen, että voiks he pyytää sit ystäviään katsomaan ja se sano et joo totta kai, et sä voit pyytää – tää oli poika joka kysy – et sä voit pyytää sun tyttöystävän tai poikaystävän katsomaan sitä. Et se lähti siitä et ei se oo selvä kumpi se on tai et sulla voi olla ihan kumpi vaan. Et myös tavallaan semmoisen, et ei olela jotain, ni on mun mielestä aika hieno opettajan ominaisuus. Et se voi tehdä sen sivulauseessa tekemättä siitä isompaa juttua. (Nieminen 2015)

Kyseinen opettaja ei saarnannut eikä luennoinut aiheesta, vaan yksinkertaisessa tilanteeseen sopivassa lauseessa opetti oppilaallekin, ettei heteronormatiivinen oletusarvo ole ainoa oikea.

Sukupuolisensitiivinen opettaja kykenee myös auttamaan oppilasta tämän oman sukupuoli-identiteetin rakentamisessa, olipa kyse sitten mistä sukupuoli-identiteetistä hyvänsä. Nieminen toteaa:

”Kyl mä huomaan, et mä kohtelen (oppilaita) eri tavoin, ja toisaalta mun mielestä kaikkia oppilaita pitääkin kohdella eri tavoin, ettei ne oo samanlaisia legopalikoita... vaan et sitä mitä ne kaipaa, toista pitää kannustaa enemmän ja toiselta pitää vaatia enemmän ja toista pitää vähän potkia pyllylle, et ehkä se on enemmän se [...] Semmoset asiat merkkää siinä ehkä kuitenkin enemmän.” (Nieminen 2015)

Opettaja voi myös välittää voimakkaita viestejä esimerkiksi suhtautumalla huumorilla poikaan, joka näyttelee tytön hahmoa. Silloin viesti on, että pojat tyttöjen roolissa ovat hauskoja ja kyseessä on koominen kohtaaminen. Toisaalta huumori ei automaattisesti ole huono asia, sillä hyvä opettaja tunnistaa huumorin myös välineeksi käsitellä vieraita asioita. Kaikki lähtee opettajan omasta tiedostamisesta, että tässä on nyt asia josta on olemassa voimakkaita sukupuolisia stereotyyppioita. Silloin voi olla sensitiivinen ja viedä tilannetta hienovaraisesti eteenpäin. Jos poika kokeilee tytön vaatteita ja vitsailee siitä, opettaja voi nauraa hetken mukana ja sitten vaikka ehdottaa, miten kokonaisuutta voisi viedä eteenpäin. Silloin tilanne ei jää huumorin tasolle kiinni, vaan aihetta viedään eteenpäin. Voidaan vaikka yhdessä tarkastella millaisia mielikuvia mistäkin vaatekappaleesta herää ja millainen hahmo näyttäisi olevan syntymässä. Voi myös hyvin olla, että oppilas halusi vain hauskuuttaa, ja sekin on ihan hyvä niin. Ryhmässä voi kuitenkin olla joku muu, jolle opettajan reaktiot ovat tärkeitä ja voivat vaikuttaa siihen, uskaltaako hän ilmaista itseään vai ei.

Oma ideaalini tasa-arvoisesta kohtelusta suhteessa sukupuoleen olisi se, että jokainen oppilas nähdään ja kohdataan ilman ennakko-oletuksia. Pojille ei automaattisesti tarjota poikien rooleja eikä tytöille tyttöjen. Jos Kullervo onkin miehinen ja stereotyyppinen hahmo, sitä ei ole pakko tehdä sellaiseksi

näyttämöllä. ”Ihan tavallinen” heteroseksuaali tyttö voi haluta tehdä homoseksuaalin pojan roolin – tai sitten ihan tavallisen tytön roolin. Transsukupuolinen ei automaattisesti halua transsukupuolista roolihahmoa, mutta hän *voi* haluta sellaisen. Teatteritunneilla on myös työrooleja, kuten roudaajan, maskeeraajan, tekniikka-apurin ja lavastajan roolit, joissa opettaja voi tiedustella oppilaan mieltymyksiä eikä toimia automaattisesti omien uskomustensa perusteella. Kysyvä ei tieltä eksy.

LOPUKSI

Muutama vuosi sitten keräsin lapuille roolitoiveet jokaiselta oppilaalta. Eräs täysi-ikäinen oppilaani kirjoitti lappuun, ettei määrittele omaa sukupuoltaan ja toivoi, että huomioisin sen roolijaossa ja tunneilla. Minulla löi tyhjää. Miten tämä asia pitää konkreettisesti huomioida? Pitääkö hänen roolinsa näytelmässä olla sukupuoleton vai mitä ihmettä? Kävi sitten niin, että oppilas soitti minulle kotiin muissa asioissa ja tajusin kysyä samalla, että miten hän konkreettisesti haluaa minun asiaa huomioivan. Hän sanoi, ettei mitenkään erityisesti. Tämä oli nerokkaan yksinkertainen vastaus. Näin sovittiin. Minulle se tarkoitti sitä, että olin sensitiivinen ja hereillä asian suhteen erilaisissa tunteilanteissa. En esimerkiksi määrittelyt improvisoiduissa kohtauksissa etukäteen henkilöiden sukupuolta, vaan oppilaat määrittivät ne itse tilanteessa, jos ylipäättään määrittivät. Näytelmässämme useat naispuoliset oppilaat näyttelivät myös miespuolisia hahmoja, ja yritin välttää sukupuoleen ohjaamista tyyliin ”istu enemmän niin kuin miehet” tai ”naiset ei kävele noin” – asioita joihin olen syyllistynyt vuosien varrella. Muutos aiempaan toimintaani oli ehkä näennäisesti pieni, mutta muutos tietoisuudessani ja asenteessani oli valtava. Samoin opin, että aina voi kysyä oppilaalta itseltään, miten hän toivoo itseään kohdeltavan. Avainsana on kommunikaatio. Ei siis mitään uutta teatteriopetuksen taivaankaaren alla.

Miespuoliset teatteriopettajat kohtaavat työssään monenlaisia odotuksia ja rasitteita liittyen sukupuoleen. Lienee turvallista olettaa, että sukupuoli on yksi tekijä opettajan tekemisissä valinnoissa myös teatterituntien puitteissa, vaikka opettajat eivät sitä välttämättä tietoisesti ajattelekaan. Elämme kaksinapaisessa, binaarisessa sukupuolijärjestelmässä, johon jokainen joutuu ottamaan kantaa. Opettaja suunnittelee tunnit, valitsee tehtävät, valitsee vapaaehtoiset, jakaa roolit, jakaa huomiota, jakaa pareihin ja ryhmiin, valitsee sanat joilla puhuu ja toimii vuorovaikutuksessa, nauraa, nostaa kulmakarvaa – kaikki opettajan tekemiä valintoja, vaikkeivät välttämättä tietoisia sellaisia. Tämä tuottaa tasa-arvoista kohtelua - jos on tuottaakseen.

Uskon myös, että jos samat oppilaat toimivat varhaiskasvatuksen ja perusopetuksen sukupuolittuneessa ilmapiirissä, olisi ihme, jos heidän sukupuolittunut ajattelunsa ei siirtyisi myös teatteritunneille. Jos me opettajat emme ole tietoisia sukupuoleen liittyvistä stereotyyppioista ja epätasa-arvoisuuksista, tulemme tietämättämme toisintaneeksi niitä. Ryhdymme pahimmassa tapauksessa kohtelevaan oppilaita pelkästään oman sukupuolensa edustajina. Silloin tarjotaan pojille sitä, mitä uskomme poikien tarvitsevan ja tytöille sitä, mitä uskomme tyttöjen tarvitsevan. Samalla opetamme oppilaille, että tällaista on olla mies ja tällaista nainen.

Vaarana on toisaalta myös se, että sorrutaan sukupuolineutraaliin ajatteluun, jossa oppilaan oma sukupuolen ilmaisu pyritään häivyttämään ”neutraaliksi”. Sitä kautta ajatellaan, että tasa-arvo toteutuu, kun kaikille tarjotaan samaa.

Jokaisen opettajan velvollisuus on pyrkiä tasa-arvoiseen kohteluun ja pohtia omaa toimintaansa. Koska sukupuoli on tunteita herättävä asia ja sitä edelleen pidetään itsestään selvänä, on myös tärkeää tarkastella omaa toimintaa myös siitä näkökulmasta. Tasa-arvo ei koskaan ole valmis ja saavutettu asia, vaan se vaatii jatkuvaa ylläpitoa ja tarkastelua.

Sukupuoli ei tärkeydestä huolimatta suinkaan aina ole oikea näkökulma jokaiseen teatteritunnilla ilmenevään tilanteeseen. Kuten Bornstein (2013) kirjoittaa, mitä enemmän oppii sukupuolesta, sitä enemmän todennäköisesti oppii rodusta, yhteiskuntaluokista, iästä, kansalaisuudesta, poliittisista ideologioista ”and all that jazz” (Bornstein 2013, 69). Näin on käynyt minullekin.

”The way you live without gender is
you look for where gender is,
and then you go someplace else.”
(Bornstein 2013, 262)

LÄHTEET

- Bornstein, K. 2013. *My New Gender Workbook. A Step-by-Step Guide to Achieving World Peace Through Gender Anarchy and Sex Positivity*. London: Routledge.
- Butler, J. 2006. *Hankala sukupuoli*. Helsinki: Gaudeamus Kirja.
- Eliot, L., Tan, A., Ma, W., Vira, A. & Marwha, D. 2016. The human hippocampus is not sexually-dimorphic. Meta-analysis of structural MRI volumes. *NeuroImage* 124, Part A, 350-366 [verkkojulkaisu]. Saatavissa: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1053811915007697>. Luettu 31.1.2016.
- Eriksen, T. H. 2004. *Toista maata? Johdatus antropologiaan*. Tampere: Gaudeamus
- Huuki, T. 2012. *Kamppailua ja kaveerausta. Väkivalta ja välittäminen koulupoikien statustyössä*. Teoksessa Jokinen, A. (toim.) 2012. *Mieskysymys. Miesliike, -työ, -tutkimus ja tasa-arvopolitiikka*. Tampere: Yliopistopaino.
- Huuska, M. (toim.) 2014. *Setan transtukipiste. Sukupuolen moninaisuus*. Helsinki: Trinket Oy.
- Joel, D., Berman, Z., Tavor, I., Wexler, N., Gaber, O., Stein, Y., Shefi, N., Pool, J., Urchs, S., Margulies, D., Liem, F., Hänggi, J., Jäncke, L. & Assaf, Y. 2015. Sex beyond the genitalia: The human brain mosaic. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America* 112 (50) [verkkojulkaisu]. Saatavissa: <http://www.pnas.org/content/112/50/15468.full.pdf>. Luettu 31.1.2016.
- Jokelainen, J. 2015. *Hyvinvointia pojille – sukupuolisensitiivinen teatteriopetus*. Helsinki: taideyliopiston teatterikorkeakoulu.
- Jokinen, A. (toim.) 2012. *Mieskysymys. Miesliike, -työ, -tutkimus ja tasa-arvopolitiikka*. Tampere: Yliopistopaino.
- Julkunen, R. 2012. *Mieskysymys suomalaisen tasa-arvopolitiikan asialistalla*. Teoksessa Jokinen, A. (toim.) 2012. *Mieskysymys. Miesliike, -työ, -tutkimus*

- ja tasa-arvopolitiikka. Tampere: Yliopistopaino.
- Lassi Alhorinne. 2014. [Verkkosivusto.] Luettavissa: www.lassialhorinne.fi.
Luettu 4.10.2015.
- Lehtonen, J. 2003. Seksuaalisuus ja sukupuoli koulussa. Näkökulmana heteronormatiivisuus ja ei-heteroseksuaalisten nuorten kertomukset. Helsinki: Yliopistopaino.
- Malmi, P. 2009. Discrimination Against Men. Appearance and Causes in the Context of a Modern Welfare State. Rovaniemi: University of Lapland.
- Opetushallitus 2015. Tasa-arvotyö on taitolaji. Opas sukupuolten tasa-arvon edistämiseen perusopetuksessa. Tampere: Suomen yliopistopaino.
- Rossi, L-M. 2012. Sukupuoli ja seksuaalisuus. Eroista eroihin. Teoksessa Saresma, T., Rossi, L-M. & Juvonen T. (toim.) 2012. Käsikirja sukupuoleen. Tampere: Vastapaino.
- Scott, J.W. 1986. Gender: A Useful Category of Historical Analysis. The American Historical Review 91 (5), 1053-1075 [verkkójulkaisu]. Saatavissa: <http://www.westga.edu/~history/FacultyUpdated/EMacKinnon/Spring%202011%20Syllabi%20and%20Materials/Gender.pdf>. Luettu 5.2.2016.
- Seta. 2016. Hlbtqi-sanasto [verkkosivusto]. Saatavissa: <http://seta.fi/hlbtqi>.
Luettu 4.3.2016.
- Sosiaali- ja terveysministeriö. 2015. Tasa-arvolaki, viranomaiset ja sukupuolen moninaisuus [verkkójulkaisu]. Saatavissa: http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/126058/Viranomaiset_netti.pdf?sequence=3.
Luettu 24.1.2016. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Tasa-arvoinen varhaiskasvatus –hanke. 2014. Minä ja kulttuuri. [Verkkosivusto.] Saatavissa: <http://www.tasa-arvoinenvarhaiskasvatus.fi/mina-ja-kulttuuri/sukupuolella-on-valia/>. Luettu 14.12.2015.
- Tripodi, V. 2014. Sukupuolen filosofia. Tampere: Eurooppalaisen filosofian seura ry.
- Valovirta, E. 2012. Ylirajaisten erojen politiikkaa. Teoksessa Saresma, T., Rossi, L-M. & Juvonen T. (toim.) 2012. Käsikirja sukupuoleen. Tampere: Vastapaino.

- Varanka, J. 2012. Miehet tasa-arvopoliittisena kysymyksenä. Teoksessa Jokinen, A. (toim.) 2012. Mieskysymys. Miesliike, -työ, -tutkimus ja tasa-arvopolitiikka. Tampere: Yliopistopaino.
- Vilka, H. 2010. Sukupuolen ja seksuaalisuuden kohtaaminen. Juva: PS-kustannus.
- Westerinen, J. 2015. TeaK Peda maisteriopiskelijat 1997-2015. Helsinki: Teatterikorkeakoulu.
- Ylitapio-Mäntylä, O. (toim.) 2012. Villit ja kiltit. Tasa-arvoista kasvatusta tytöille ja pojille. Jyväskylä: PS-Kustannus.